

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR DIPLOMATIJOS MAGISTRO PROGRAMA

GABRIELĖ KLONIŪNAITĖ

II kurso studentė

**JAV VALSTYBĖS VAIDMENŲ KONSTRAVIMAS NACIONALINIO
SAUGUMO STRATEGIJOSE: LAIKOTARPIS PO ŠALTOJO KARO**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovė: doc. dr. Dovilė Jakniūnaitė

Vilnius, 2018

MAGISTRO DARBO PRIEŠLAPIS

Magistro darbo vadovės išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....
(data)

.....
(v., pavardė)

.....
(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data)

.....
(Gynimo komisijos sekretoriaus/ės parašas)

Magistro darbo recenzentas/ė:

.....
(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas/ė:

Komisijos nariai:

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Kloniūnaitė G. JAV valstybės vaidmenų konstravimas Nacionalinio saugumo strategijose: laikotarpis po Šaltojo karo: Tarptautinių santykių ir diplomatijos specialybės, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovė doc. dr. D. Jakniūnaitė. – V., 2018. – 53 p.

Reikšminiai žodžiai: vaidmuo, vaidmens teorija, Jungtinės Amerikos Valstijos, užsienio politika, nacionaliniai interesai, Nacionalinio saugumo strategija, konstruktyvizmas, JAV prezidentai, Šaltasis karas.

Šiame moksliniame darbe nagrinėjami Jungtinių Amerikos Valstijų vaidmenys Nacionalinio saugumo strategijose (1994 m. – 2017 m.) laikotarpiu po Šaltojo karo. Vaidmenų konstravimas remiasi išsamia dokumentų turinio analize, išskiriant pasikartojančius JAV vaidmenis pasaulyje ir analizuojant, kaip jie kinta.

Pateikiama vaidmens teorijos analizė ir jos pritaikymas JAV vaidmenų pasaulyje konstravimui; pagal dokumentuose išanalizuotas vaidmenis apibrėžiančias sąvokas, išryškinamas vertybes ir nacionalinius interesus išskiriami pagrindiniai JAV valstybės vaidmenys.

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas (magistro darbo *JAV valstybės vaidmenų konstravimas Nacionalinio saugumo strategijose: laikotarpis po Šaltojo karo*) yra:

1. Atliktas mano paties ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

GABRIELĖ KLONIŪNAITĖ

Vardas, pavardė

SANTRUMPOS

APEC – Azijos ir Ramiojo vandenyno šalių ekonominis bendradarbiavimas (angl. *Asia-Pacific Economic Cooperation*).

JAV – Jungtinės Amerikos Valstijos (angl. *The United States of America*).

NSS – Nacionalinio saugumo strategija (angl. *National Security Strategy*).

SSRS – Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga (angl. *The Union of Soviet Socialist Republics*).

TURINYS

ĮVADAS.....	7
1. VAIDMENS TEORIJA.....	15
1. 1. Vaidmens teorija kaip tyrimų įrankis	18
2. VAIDMENS KONSTRAVIMAS IR NACIONALINIAI INTERESAI.....	23
3. JAV VAIDMENŲ KONSTRAVIMAS NACIONALINIO SAUGUMO STRATEGIJOSE	27
3. 1. Tyrimo dizainas	27
3. 2. JAV Nacionalinio saugumo strategijos vaidmuo	28
3. 3. Pasaulio tvarka.....	29
3. 4. Pasaulio lyderė.....	31
3. 5. Pavyzdys pasauliui	37
3. 6. Pasaulio policininkė.....	38
3. 7. Pasaulio gelbėtoja	41
3. 7. 1. Mediatorė.....	42
IŠVADOS.....	44
ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS	47
SUMMARY	52

IVADAS

Nuo pat Šaltojo karo laikmečio, kai tarptautinėje sistemoje ėmė ryškėti galios bei įtakos svarba, teoretikai atsisuko į dvi didžiąsias valstybes – JAV ir SSRS. Imta tirti, kaip keičiasi jų užsienio politikos gairės, kaip šios valstybės „dalijasi“ įtakos sferomis, galiausiai – kokį vaidmenį vaidina tarptautinėje arenoje. Pasibaigus Šaltajam karui, kai pagrindinė JAV atsvara – SSRS – subyrėjo, pasaulis liko vienpolis. Tarptautinė sistema veikia kaip gyvas organizmas, kuriame tarpusavyje sąveikauja valstybės. Daugelis pridurtų, kad ir įvairios organizacijos, nevalstybiniai veikėjai, net individai. Nuo bendros sistemos ir pačių veikėjų priklauso, kokia padėtis pasaulyje susiklosto. Galios pasiskirstymas padeda suvokti, kokį vaidmenį tarptautinėje arenoje užima valstybės. Nuo pat tada, kai Donaldas Trumpas tapo Jungtinių Amerikos Valstijų respublikonų kandidatu į prezidentus, kilo nemažai klausimų, kokia bus jo vedama šalies politika – tiek vidaus, tiek užsienio. Jam tapus prezidentu, kilo klausimas, kas iš tikrųjų slepiasi po šūkiu „padaryti Ameriką vėl didžią“? Daugelis tyrėjų sutinka, kad JAV prezidento užsienio politika – vienas kertinių uždavinių, kurių imasi šalies vadovas. Tačiau užsienio politika nėra vien sprendimai ir uždaviniai, kuriuos valstybė turi atlikti. Jie susideda iš tapatybinių ir vertybinių klausimų, negana to, gali apibrėžti net valstybės vaidmenį pasaulyje.

Kiekvienos valstybės užsienio politikoje susiformuoja tam tikros normos, priklausomai nuo jos nacionalinės tapatybės ir išorinio tarptautinės aplinkos konteksto (kaimyninių valstybių, regioninių, subregioninių ir globalių procesų). „Jos dažnai būna formaliai įtvirtinamos valstybių užsienio ir (arba) Nacionalinio saugumo strategijose, kurių įgyvendinimo procesas atsiskleidžia oficialiuose už užsienio politiką atsakingų institucijų pareigūnų pasisakymuose, šalies pozicijose, pristatomose tiek vidaus, tiek išorės auditorijoms“¹. Įvesdami į tarptautinių santykių analizę tapatybės sąvoką, konstruktyvistai ne tik klausia, kaip ir kokios tapatybės atsiranda, bet ir kaip jos leidžia suvokti, paaiškinti ir numatyti vienus arba kitus tarptautinių santykių įvykius ar procesus². Užsienio politika taip pat yra ir viena iš svarbiausių praktikų, per kurią yra konstruojamas ir atsiskleidžia valstybės vaidmuo. „Diskusijų dėl užsienio politikos sprendimų metu atsiskleidžia svarbiausios tapatybinės formuluotės, per kurias formuojasi valstybės tapatybės ir interesų diskursas“³. Šalies užsienio politikos formavimuisi teoriškai įtakos turi net keletas veiksnių. Tokia teorinė formuluotė padeda paprasčiau nagrinėti šalies užsienio

¹ Ieva Karpavičiūtė, „Kaita ir nacionalinė tapatybė užsienio politikos studijose: Lietuvos atvejis.“ Vytauto Didžiojo universitetas, 2013.

² Valentinas Beržiūnas, „Lietuvos užsienio politikos formavimo tapatybiniai veiksniai.“ Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, 2017.

³ Beržiūnas, 14.

politiką. Vienas labiausiai nagrinėjamų ir cituojamų tarptautinių santykių tyrėjų, Jamesas N. Rosenau, išskyrė penkis šalies užsienio politiką formuojančius veiksnius – išorinė tarptautinės sistemos aplinka; vidaus/visuomeninė nacionalinės valstybės aplinka; politikos formavimąsi apibrėžianti valstybės valdžios struktūra; individualių politikos formuotojų biurokratiniai vaidmenys ir galiausiai – asmeniniai užsienio politikos pareigūnų ir valdžios elito bruožai⁴. Vadinasi, šalies užsienio politika susideda ne iš vieno lygmens, tad ją ištirti neužtektų nagrinėti vien, pavyzdžiui, prezidentų oficialių pasisakymų. Patogus įrankis tyrimams – oficialūs vertybes deklaruojantys dokumentai, kuriuose galima įžvelgti ir daugiau lygmenų.

Valstybė, apsibrėždama politikos gaires, turi atsižvelgti ne tik į vidaus interesus, bet ir vaidmenį politinėje arenoje. Pasikeitus valdžiai iškyla klausimas, kokia bus nauja vedama užsienio politika ir kokia kryptimi ji judės? Tai – vertybinis klausimas, kuris gali nusakyti, kokią vietą/vaidmenį šalis užima pasaulyje. Dar vienas klausimas – kiek deklaruojamos vertybės ir strategijos prioritetai iš tikrųjų atsispindi vedamoje užsienio politikoje. Tarptautinių santykių tyrėjai anksčiau manė, kad patys lyderiai tam daug įtakos neturi – valstybės elgsis taip, kaip nori, nesvarbu, kas yra už jos vairo. Kennethas Waltzas mano, kad tarptautinė sistema riboja valstybių veiksmus, o ne vidaus politika ar žmonės⁵. Tačiau nemažai mokslininkų šį požiūrį pakeitė. Politinėje psichologijoje svarstoma, kad politiniai lyderiai dar prieš ateidami į valdžią turi susiformavę savo požiūrių sistemą ir jų valdymui įtakos turi jų praeitis, veikla, kitaip tariant – aplinka.

Amerikos išskirtinumas yra tai, ką teoretizuoja nemažai autorių, kalbėdami apie galios pasiskirstymą pasaulyje ir šalių vaidmenis tarptautinėje arenoje. Supervalstybe laikomos JAV politiniai sprendimai turi įtakos ne tik pačiai šaliai, bet daugeliui kitų valstybių. Pasak JAV Nacionalinio saugumo strategijų konceptą nuodugnai nagrinėjusių Denniso M. Drew ir Donaldso M. Snow, prezidento atsakomybė priklauso nuo JAV vaidmens pasaulyje – kuo ji didesnė, tuo Jungtinių Valstijų prezidento pareigos yra svarbesnės. Kadangi paaugo JAV ginkluotosios pajėgos ir Amerikos įsipareigojimai saugumui tapo globalūs, taip pat išaugo prezidento, kaip vyriausiojo kariuomenės vado, vaidmuo⁶. Jungtinių Amerikos Valstijų vaidmuo pasaulio kontekste kinta įvairiais rakursais – vieniems ji pasaulio gelbėtoja, kitiems – supervalstybė ar net imperija. Yra ir sunkiai tikinčių JAV kaip

⁴ James N. Rosenau, *The Scientific Study of Foreign Policy*. New York: The Free Press, 1971, cituota iš Michael Cox ir Doug Stokes, *US Foreign Policy*. New York: Oxford University Press, 2 leid., 2012, 6.

⁵ Elizabeth N. Saunders, „Is Trump a Normal Foreign-Policy President?“ JAV, 2018.
<https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2018-01-18/trump-normal-foreign-policy-president> [Žiūrėta 2018 02 16].

⁶ Dennis M. Drew, Donald M. Snow, *Making Strategy: An Introduction to National Security Processes and Problems*. Alabama: Air University Press, 1988, 65.

galingiausios pasaulio valstybės vaidmeniu. Visa tai priklauso ne tik nuo laikotarpio, geopolitinės padėties ar politinės įtampos pasaulyje, bet ir nuo JAV valstybės vadovo požiūrio į vidaus ir užsienio politiką. Jungtinės Amerikos Valstijos karinėms išlaidoms skiria 611 mlrd. 186 mln. JAV dolerių ir yra daugiausiai šiai pramonei pinigų išleidžianti valstybė pasaulyje. Tai sudaro 3,3 proc. šalies Bendrojo vidaus produkto (BVP)⁷. Ar galima pagal išlaidas karinei pramonei apskaičiuoti ir nustatyti valstybės galią? Pasak šių temą nagrinėjančių autorių – to negana. Svarbu yra ir tai, kokius interesus valstybė propaguoja bei kaip ją mato kitos sistemos veikėjos.

Robertas Jervis, Jackas Snyder, Robertas Y. Shapiro, Yaeli Bloch-Elkonas 2009 m. išleistame tarptautinių santykių žurnale „World Politics“ veda svarbias diskusijas, ką reiškia vienpoliškumas XXI amžiuje ir kodėl kalbame apie JAV, kaip pasaulio lyderę ar bent jau kaip yra konstruojamas jos įvaizdis pasaulyje. Autoriai pabrėžia, kad po Šaltojo karo, atsižvelgiant į realistinę tarptautinių santykių teoriją dėl valstybių tarpusavio kovos dėl savo saugumo, pasaulyje buvo lemta įsivyrėti vienpolei santvarkai. Vienpolėje sistemoje viena valstybė kontroliuoja neproporcingai didelę politiniu požiūriu svarbių sistemos išteklių dalį⁸. Pasak Williamo Wohlfortho, „vienpolis slenkstis“ pasiekiamas tuomet, kai viena valstybė yra tokia galinga, kad nėra jokių šansų kurtis kontrahegemoninei koalicijai⁹. Visi aptariami autoriai tokia valstybe įvardija Jungtines Amerikos Valstijas.

W. Wohlforthas iš esmės pritaria idėjai, kad dabartinę pasaulio politikos struktūrą galima vadinti vienpole. JAV ekonomika – didžiausia pasaulyje ir ji turi kol kas pačias galingiausias karines pajėgas¹⁰. Tai vienas stipriausių rodiklių, apibrėžiant supervalstybės statusą. Tuo tarpu Martha Finnemore apibrėžia ją kaip „tikriausiai artimiausią vienpolei galiai, kurią matėme per amžius“¹¹. Iš esmės su šiuo itin neapibrėžtu teiginiu galima sutikti. XX amžiuje, nesvarbu, kurio politinės galios pasiskirstymo laikotarpiu, JAV vis tiek mėgavosi didžiosios galios statusu ir geografiniu buferiu, kuris leido ideologijai apibrėžti JAV jos strategiškai nepakankamai apibrėžtą vaidmenį pasaulyje¹².

⁷ Stockholm International Peace Research Institute, „Military expenditure by country, in constant (2015) US\$ m., 1988-2016.“ Stokholmas, 2017. <https://www.sipri.org/sites/default/files/Milex-constant-2015-USD.pdf> [Žiūrėta 2018 01 13].

⁸ Stephen M. Walt, „Alliances in a Unipolar World.“ *World Politics*, 61(1), 2009, 86-120.

⁹ William Wohlforth, „U.S. Strategy in a Unipolar World.“ Kn. G. John Ikenberry (sud.), *America Unrivaled: The Future of the Balance of Power*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2002. <https://www.cambridge.org/core/journals/world-politics/article/unipolarity-status-competition-and-great-power-war/3BCD0B8AB97EB360AD84C32658AF6906> [Žiūrėta 2017 12 11].

¹⁰ Walt, 92.

¹¹ Martha Finnemore, „Legitimacy, Hypocrisy, and the Social Structure of Unipolarity. Why Being a Unipole Isn't All It's Cracked Up to Be.“ *World Politics* 61(1), 2008, 58. <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/S0043887109000082> [Žiūrėta 2017 11 10].

¹² Jack Snyder, Robert Y. Shapiro ir Yaeli Bloch-Elkon, „Free Hand Abroad, Divide and Rule at Home.“ *World Politics*, 61(1), 2009, 1-27. <https://www.jstor.org/stable/40060224> [Žiūrėta 2017 11 11].

Teiginys, kad didelė pajėgumų koncentracija sukuria pusiausvyros tendencijas yra viena seniausių ir geriausiai žinomų tarptautiniuose santykiuose¹³. Stephenas M. Waltas iš esmės pritaria Williamo C. Wohlfortho pabrėžtai idėjai, kad šiuo metu pasaulis yra vienpolis, kurio stipriausia valstybė – JAV. Kalbant apie silpnesniųjų valstybių požiūrį, kaip derėtų elgtis tokio galios pasiskirstymo atveju, teoretikas įvardija tris galimus veiksmus: a) tapti sąjungininkėmis tam, kad sušvelnintų vienpolės valstybės galią; b) susivienyti su stipriausiąja valstybe, kad palaikytų jos veiksmus arba pasinaudotų jos galia saviems tikslams pasiekti; arba c) išlikti neutraliomis¹⁴. Kaip vėliau teigia pats autorius, nesvarbu, kuri valstybė būtų lyderiaujanti, veikia vienodi faktoriai. Visgi, kai galingiausia valstybė yra JAV, kontrahegemoninis aljansas prieš ją susiduria su nestruktūriniais barjeriais. JAV yra vienintelė didžioji galia Vakarų pusrutulyje, o kitos didžiosios jėgos veikia Eurazijos dalyje. Tai veda prie išvados, jog šios valstybės yra labiau linkusios nerimauti viena dėl kitos, nei dėl didžiosios galios, negana to, dauguma į JAV žvelgia kaip į puikią sąjungininę prieš gretimai esančias grėsmes¹⁵. Nicholas Lemannas straipsnyje žurnale „Foreign Policy“, cituodamas buvusią JAV valstybės sekretorę Condoleezzą Rice, pabrėžė jos žodžius, kad JAV dominavimas yra neginčijamas. Anot jos, teoriškai, pasak realistų, iškilus JAV galiai, neturėtų ilgai užtrukti, kol kitos jėgos pasistengtų sudaryti atsvarą didžiajai valstybei. Visgi, vyksta atvirkščiai. Kitos valstybės nesistengia imtis balansuoti prieš JAV, o kuria produktyvius abipusius santykius¹⁶.

W. Wohlforthas pastebi, kad dauguma autorių įtakos pasiskirstymą skaičiuoja tik ekonomiais svertais. Todėl svarbu pabrėžti kitų autorių įžvalgas. Pasak Michaelo Mastanduno, Jungtinės Amerikos Valstijos sukūrė, prižiūrėjo, gynė ir plėtė liberalią ekonominę tvarką, kuri tarnauja nacionalinei ekonomikai ir saugumo interesams¹⁷. Šaltojo karo metu JAV galėjo didžiutis savo ekonomine galia visame pasaulyje, bet ilgainiui ji kiek apsitrynė. Visgi – ne JAV tapo silpnesnė, bet kitos valstybės ėmė plėstis ir stiprėti. Nors JAV po Šaltojo karo yra saugumo prasme galingesnė, bet jos sąjungininkės taip pat yra mažiau nuo jos priklausomos¹⁸. Kitas valstybės galios ir vaidmens pasaulyje pasiskirstymą tyręs autorius Robertas Jervis čia išvelgia vieną paradoksą. Vienpolei galiai gali kiek trukdyti deklaruojamas

¹³ G. John Ikenberry, Michael Mastanduno ir William C. Wolforth, „Introduction. Unipolarity, State Behavior, and Systemic Consequences“. *World Politics* 61, (1) 2008, 13. https://www.jstor.org/stable/40060219?seq=1#page_scan_tab_contents [Žiūrėta 2017 12 15].

¹⁴ Walt, 94.

¹⁵ Walt, 96-97.

¹⁶ Nicholas Lemann, „The Next World Order.“ New York: The New Yorker, 2002.

<<https://www.newyorker.com/magazine/2002/04/01/the-next-world-order>> [Žiūrėta 2018 01 20].

¹⁷ Michael Mastanduno, „System Maker and Privilege Taker. U.S. Power and the International Political Economy.“ *World Politics*, 2009, 121-154. <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/S0043887109000057> [Žiūrėta 2017 11 02].

¹⁸ Mastanduno, 153.

liberalizmas, jau vien dėl to, kad kitoms valstybėms yra lengva kritikuoti ją dėl galimai taikomų dvigubų standartų. Be to, šios vertybės iš esmės nelabai suderinamos su vienpoliškumu. Tarptautinis liberalizmas iš esmės diktuoja taisykles apie teisinę lygybę tarp valstybių, bet vienpolės valstybės deklaruoja skirtingas, o konkrečiau – išskirtines – teises ir pareigas¹⁹. Pasak R. Jervis, supergalia nėra moraliai kuo nors geresnė už kitas valstybes, tačiau ji turi specialių įsipareigojimų. Kitaip tariant, ji turi formuoti savo elgesį atsižvelgdama į pasaulio kontekstą. Anot autoriaus, tik supergalia gali susidoroti ne tik su savo, bet ir su kitų valstybių (arba tarptautinių organizacijų) problemomis. Anot R. Jervis, kalbant apie supervalstybės vaidmenį tarptautinėje arenoje, jai tenka dar daugiau spaudimo dėl savo elgesio, nei kitoms valstybėms. Supervalstybė įsitraukia į sunkiausius atvejus ir jos statusas tarsi padaro ją taikiniu tiems, kurie pavydi ar turi kitokių ambicijų²⁰. Visgi, autoriai vieningai sutaria, kad vienpolė santvarka yra dinamiška ir nestabili, o kiekvienas netaiklus supervalstybės žingsnis gali sukelti didžiulį likusio pasaulio nepasitenkinimą. Tuo pačiu ir priešingas atvejis gali būti teisingas: vienpoliškumas yra tvirtas ir taikus, o didžiausia grėsmė būtų JAV nesugebėjimas padaryti pakankamai dėl kitų valstybių arba to, ko iš jos tikimasi. Šiame darbe pritariama idėjai, kad po Šaltojo karo pasaulis yra vienpolis su viena supervalstybe – JAV. Laikantis šios idėjos, galima kvestionuoti jos jėgos mastą ir tai, kaip jis pasireiškia per šalies vaidmenis pasaulyje.

Teorinių diskusijų apie JAV galią lauke autorių aprašytoje literatūroje išryškėja du svarbiausi lūžiai, darantys įtaką JAV, kaip supervalstybei – tai Šaltojo karo pabaiga ir 2001 metų Rugsėjo 11-osios teroro išpuolis Pasaulio prekybos centre Niujorke. Iki Šaltojo karo pradžios, abiejų Pasaulinių karų laikotarpiu, pasaulyje vyravo daugiapolė tarptautinė sistema. Kaistant įtampai tarp SSRS ir JAV, pasaulis regėjo galios balanso svyravimus tarp šių dviejų supervalstybių, kurios viena paskui kitą stengėsi pasiekti savo galios įprasminimą. Subyrėjus SSRS, JAV paprasčiausiai liko vienintelė jėga, iki šiol, anot mokslininkų, palikusi pasaulį būti vienpolį. Tai padarė įtaką tiek jos formuojamai užsienio politikai, tiek tiesiogiai – padėčiai tarptautinėje sistemoje. Pasikeitė grėsmės šaltiniai, kito sąjungininkai ir kilo kitos jėgos.

Antras lūžis – teroristinis išpuolis 2001 metais – padarė didžiulę įtaką JAV politikos formavimuisi. Po Rugsėjo 11-osios įvykių kitos šalys kone vienbalsiai pritarė JAV vyriausybei, įsiveržusiai į Afganistaną ir kitais naujai paskelbto karo su terorizmu aspektais. Vis dėlto, laikotarpiu po Šaltojo karo toks paplitęs užsienio valstybių JAV pozicijos dėl visam pasauliui svarbių klausimų

¹⁹ Robert Jervis, „Unipolarity. A Structural Perspective.“ *World Politics*, 61(1), 2009, 202.
<https://www.jstor.org/stable/40060225> [Žiūrėta 2017 11 01].

²⁰ Jervis, 197.

palaikymas tapo retenybe²¹. Robertas Jervis palaiko idėją, kad Jungtinių Valstijų požiūris į vienpoliškumą pasikeitė po Rugsėjo 11-osios – kad pasaulis gali ir turi būti transformuotas ir ilgalaikis bei plačiai paplitęs įsitikinimas, kad tarptautinė taika ir bendradarbiavimas bus palaikomi tik tada, kai visos kitos svarbios valstybės bus demokratinės²². Pavyzdžiui, Rugsėjo 11-osios įvykiai tuometinei JAV administracijai buvo tarsi rodiklis, nurodantis, kad tik sukūriant JAV vertybių universalumą ir galios pirmenybę pabrėžiančią didžiąją strategiją, ji gali užtikrinti tiek nacionalinį, tiek tarptautinį saugumą²³. Rugsėjo 11-osios įtaką bei svarbą išryškina ir Jackas Snyder, Robertas Y. Shapiro bei Yaeli Bloch-Elkonas. Maždaug 9 dešimtmetyje, griuvus Berlyno sienai, ir JAV persvėrus galios balansą į savo pusę, Amerikos liberalizmo idėjų sklaida į užsienį buvo truputį apribotos. Tai, anot autorių, pasikeitė po 2001 metų ne tik dėl to, kad pakurstė baimę JAV dėl terorizmo, bet ir dėl vidaus politikos ir ideologinės aplinkos²⁴. Aptartus autorius vienija mintis, kad po minėtojo išpuolio JAV ėmė kitaip suvokti savo priešą bei kitaip formuoti savo elgesį pasaulyje ir tai buvo galima stebėti įvairių politinių dokumentų diskurso analizės būdu.

Dauguma teoretikų pastebi, kad būtent Nacionalinio saugumo strategijos geriausiai atskleidžia JAV užsienio politikos kryptį, todėl vieno ar kito JAV prezidento administracijos išleistų dokumentų tyrimų yra gausu. Strategijų kaitą tyręs Vaidotas Urbelis mano, kad „JAV rėmėsi nuostata, kad saugumas pirmiausia remiasi karine galia, todėl geriausia būti pirmaujančia valstybe“²⁵. Nors strategijos apibrėžimų yra gausu, dažniausiai prioritetu išskiriamos atsakingai apibrėžtos priemonės ir pasekmės, siekiant valstybės saugumo²⁶. Jonathanas Montenas, tirdamas JAV Nacionalinio saugumo strategiją Džordžo Bušo laikotarpiu, teigia, kad politinis realizmas paskatina keletą bendrų teiginių apie santykinės galios poveikį užsienio politikos elgesiui. Tai galima pritaikyti JAV demokratijos sklaidai pasaulyje ir politinės filosofijos formavimuisi, kurią JAV politikos lyderiai sukūrė²⁷. W. Wohlforthas, tyręs JAV NSS, teigia, kad oficialios JAV Nacionalinio saugumo strategijos nuo pat vienpolės tarptautinių santykių struktūros pradžios, kai valdžioje buvo B. Clintonas iki pat Rugsėjo 11-osios,

²¹ Erik Voeten, „Resisting the Lonely Superpower: Responses of States in the United Nations to U.S. Dominance.“ *The Journal of Politics*, 66(3), 2004, 729. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1468-2508.2004.00274.x> [Žiūrėta 2017 12 20].

²² Ikenberry, Mastanduno ir Wolforth, , 13.

²³ Michael Clarke, Anthony Ricketts, „US grand strategy and national security: the dilemmas of primacy, decline and denial.“ *Australian Journal of International Affairs*, 71(5), 2017, 487. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10357718.2017.1342760> [Žiūrėta 2018 01 14].

²⁴ Snyder, Shapiro ir Bloch-Elkon, 156.

²⁵ Vaidotas Urbelis, „JAV didžiosios strategijos kaita ir jos pasekmės Lietuvai.“ *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2002*, Vilnius, 2003, 33-66.

²⁶ Clarke, Ricketts, 4.

²⁷ Jonathan Montenas, „The Roots of the Bush Doctrine. Power, Nationalism, and Democracy Promotion in U.S. Strategy.“ *International Security*. The MIT Press, 24(4), 2005, 6. https://www.jstor.org/stable/4137499?seq=1#page_scan_tab_contents [Žiūrėta 2017 11 26].

aiškiai skirtos „išlaikyti JAV dominavimą“²⁸. Tai apibūdina pačių Jungtinių Amerikos Valstijų požiūrį į save. Iš esmės tai diktuoja ir jos užsienio politikos prioritetus. Lyginant su kitų valstybių Nacionalinio saugumo strategijomis, JAV ji stipriau koncentruota į globalias problemas, ne tik į vidines. Kuo didesnė valstybė – tuo plačiau jį siekia aprėpti.

Visgi, svarbiausio užsienio politikos gaires nurodančio dokumento – Nacionalinio saugumo strategijos – turinys labai priklauso ne tik nuo prezidento ir jo administracijos, bet ir nuo laikotarpio bei geopolitinio konteksto. Džordžo Bušo ir jo administracijos 2001 metais išleistoje Nacionalinio saugumo strategijoje atsispindėjo ryškus prioritetas – apsaugojimas nuo terorizmo, kadangi 2001 metų Rugsėjo 11-oji buvo itin svarbus lūžis JAV istorijoje – išpuolis, paskatinęs daugybę naujų posūkių tarptautinėje arenoje. Nacionalinio saugumo strategijoje atsispindi valstybės saugumo prioritetai ir tam tikra prasme pasaulio matymo kampas. Tiesa, šiame dokumente suformuluotas ir valstybės vaidmuo pasaulyje. Būtent tai galima išvelgti JAV Nacionalinio saugumo strategijose. Nagrinėjant šį dokumentą galima daryti išvadas apie valstybės identiteto apibrėžimą ir padėtį pasaulyje. Tai ir daro nemažai autorių, tačiau daugiau yra tyrinėjamas vienas konkretus dokumentas, išskiriant tų metų saugumo prioritetus, kaip tai daro Richardas D. Hookeris²⁹, Richardas K. Bettsas³⁰, Jamesas Goldgeieris ir Jeremis Suri³¹, Nancy Roberts ir Richardas B. Doyle³², bet nenagrinėjant šio lauko plačiau, nelyginant dokumentų tarpusavyje, tuo labiau, ilgesnio laikotarpio perspektyvoje.

Nors JAV deklaruojamos vertybės rodo siekį užimti vienokį ar kitokį vaidmenį pasaulyje, tačiau įdomu, kaip veikia tiek teorinis, tiek praktinis valstybės vaidmens konstravimas. Kai kurie mokslininkai pastebi, kad saugumo strategijos teorija ir praktika ne visada eina tolygiai³³. Šiame darbe keliamas *klausimas* – kokie yra konstruojami JAV valstybės vaidmenys pasaulyje jos Nacionalinio saugumo strategijose laikotarpiu po Šaltojo karo? Geriausiai atsakymų į šį klausimą ieškoti remiantis vaidmens teorija (angl. *role theory*), kuri teoriškai apibrėžtų, ne tik, kaip JAV supranta savo padėtį pasaulyje, bet ir kokius lūkesčius jai kelia kitos valstybės bei kaip tai formuoja jos elgesį.

²⁸ Wohlforth, 31.

²⁹ Richard D. Hooker, „Understanding U.S. Grand Strategy.“ *Orbis*, 59(3), 2015, 317-330.
<<https://www.fpri.org/article/2015/07/understanding-u-s-grand-strategy/>> [Žiūrėta 2018 03 12].

³⁰ Richard K. Betts, *U.S. National Security Strategy: Lenses and Landmarks*. Woodrow Wilson School for Public and International Affairs, Princeton University, 2005. <http://inbody.net/research/nss/NSS/betts.pdf> [Žiūrėta 2018 03 22].

³¹ James Goldgeier, Jeremis Suri, „Revitalizing the U.S. National Security Strategy.“ *The Washington Quarterly*, 38(4), 35-55. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/0163660X.2015.1125828> [Žiūrėta 2018 04 02].

³² Richard B. Doyle, „The U.S. National Security Strategy: Policy, Process, Problems.“ *Public Administration Review*, 67(4), 2007. https://www.jstor.org/stable/4624613?seq=1#page_scan_tab_contents [Žiūrėta 2018 04 20].

³³ Betts, 7.

Darbo problema – Jungtinių Amerikos Valstijų vaidmenys tarptautinėje arenoje pastaruosius tris dešimtmečius yra konstruojami skirtingomis perspektyvomis, išryškinant jos, kaip supergalios, padėtį – kokie yra ryškiausi JAV valstybės vaidmenys ir kaip jie konstruojami šalies užsienio politikoje? Kokias formavimosi tendencijas galima nustatyti? Šiuo magistro darbu siekiama papildyti gana siaurą teoretikų analizuojamą lauką, apimant didesnę perspektyvą ir tiksliai apibrėžiant JAV konstruojamus vaidmenis pasaulyje, ko šiuo metu šiame lauke trūksta.

Darbo objektas – Jungtinių Amerikos Valstijų Nacionalinio saugumo strategijos po Šaltojo karo.

Pagrindinis darbo tikslas – išanalizuoti, kaip ir kokie Nacionalinio saugumo strategijose (nuo Šaltojo karo pabaigos iki pat dabar) yra konstruojami Jungtinių Amerikos Valstijų valstybės vaidmenys pasaulyje, išskirti jų konstravimo kaitos ar tęstinumo tendencijas. Tikslui pasiekti formuluojami šie **darbo uždaviniai**:

1. Išanalizuoti, kaip vaidmens teorijos apibrėžtis paaiškina JAV vaidmenų konstravimą pasaulio kontekste;
2. Išnagrinėti, kokie JAV valstybės vaidmenys apibrėžiami šalies Nacionalinio saugumo strategijose (laikotarpiu po Šaltojo karo);
3. Išskirti pasikartojančius konstruojamus JAV vaidmenis – kokie jie ir kaip jie kinta;
4. Palyginti po Šaltojo karo išleistas Nacionalinio JAV saugumo strategijas, nustatyti valstybės vaidmenų konstravimo kaitos ar tęstinumo tendencijas.

Darbe tiriamas Jungtinių Amerikos Valstijų valstybės vaidmenų konstravimas Nacionalinio saugumo strategijose laikotarpyje nuo Šaltojo karo pabaigos (ir Billo Clintono administracijos) iki pat pastarųjų dienų – respublikono Donaldo Trumpo administracijos, siekiant išvelgti pokyčius, atsiradusius po Šaltojo karo. Naudotas tyrimo metodas – dokumentų turinio analizė.

Šis mokslinis darbas susideda iš trijų pagrindinių dalių. Pirmiausia, pasitelkiant jau esamus akademinis ir kitus teorinius darbus, šiame moksliniame darbe išnagrinėjamos teorinės vaidmens konstravimo gairės. Vėliau detalizuojamas nacionalinių interesų ir vaidmens sąryšis, aiškinamas paties darbo tyrimo dizainas, nagrinėjamos Nacionalinio saugumo strategijos, padedančios nustatyti pagrindinius JAV valstybės vaidmenis bei jų konstravimo tendencijas.

1. VAIDMENS TEORIJA

Richardas Adigbuo teigia, kad visi visada ir visur daugiau ar mažiau sąmoningai atlieka tam tikrą vaidmenį. Tik dėl šių vaidmenų mes vienas kitą pažįstame, tik dėl jų pažįstame save³⁴. Tarptautiniuose santykiuose vaidmens teorija koncentruojasi ties vaidmenimis, kuriuos individai, valstybės ir kiti subjektai atlieka tarptautinėje scenoje. Iš pirmo žvilgsnio sąvoka „vaidmuo“ asocijuojasi su veikėjo atliekamais veiksmais ir užimamomis pozicijomis, tačiau nagrinėjant sąvoką teoretiškai, atsiskleidžia daugiau vaidmens faktorių. Anot Lisbeth Aggestam, sąvoka „vaidmuo“ remiasi analogija su teatru, kai iš aktorių tikimasi, kad jie elgsis taip, kaip nurodyta scenarijuje. Reflektvizmo perspektyva reikštų, kad normos ir vertybės sudaro „scenarijų“, kuris formuoja elgesį³⁵. Vaidmenys reiškia tiek organizuotos grupės socialines pozicijas, tiek visas socialiai pripažintas veikėjų kategorijas³⁶. Pasak K. J. Holsti, tarptautinių santykių teoretikai nacionalinio vaidmens sąvoką naudoja atskirų valstybių užsienio politikai paaiškinti³⁷. Vadinasi, konkretus vaidmuo daro įtaką veikėjo elgesiui, ne tik atvirkščiai. Pavyzdžiui, JAV, esanti didžiausia galia pasaulyje, turi rūpintis pasaulio tvarka ir kitomis valstybėmis, skatinti demokratinę tvarką pasaulyje. Kaip viename kertinių vaidmens teorijos tekstų pastebi jo autorius, mintis, kad individualus elgesys gali būti sudėliotas, kad atitiktų kitų lūkesčius, atsirado dar XX a. pradžioje. Johnas Dewey, kaip ir nemažai kitų, išskyrė elgesio aspektus, kurie kyla iš psichologinių poreikių ir tuos, kurie buvo parengti atitikti lūkesčius, išvystytus per tarpasmeninius santykius ar formalias organizacijos pozicijas³⁸.

Vaidmens suvokimas dažniausiai aptariamas sociologiniuose ir socialinės psichologijos moksluose, daugelis empirinių studijų įrodo vaidmeniui keliamų lūkesčių įtaką elgesiui³⁹. Anot Simonos Petronytės, „Vaidmenis dažnai suformuoja išorinės aplinkos spaudimas ir lūkesčiai, kuriuos turi pildyti tam tikrą vaidmenį atliekantis veikėjas“⁴⁰. Dar Šaltojo karo metais valstybėms iškilo dilema, kaip apibrėžti valstybių tarpusavio sąveikas ir padėti pasaulyje. Tyrėjai ėmė pastebėti tendencijas, kad

³⁴ Richard Adigbuo, „Beyond IR Theories: The Case for National Role Conceptions.“ *Politikon*, 34(1), 2007, 88. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/02589340701336286> [Žiūrėta 2018 03 24].

³⁵ Lisbeth Aggestam, „Role Conceptions and the Politics of Identity in Foreign Policy.“ *Arena Working Papers*, 99(8), 199. < http://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-working-papers/1994-2000/1999/wp99_8.htm > [Žiūrėta 2018 04 30].

³⁶ Leslie E. Wehner, Cameron G. Thies, „Role Theory, Narratives, and Interpretation: The Domestic Contestation of Roles.“ *International Studies Review*, 2014 (16), 411. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/misr.12149> [Žiūrėta 2018 03 30].

³⁷ K. J. Holsti, „National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy.“ *International Studies Quarterly*, 14(3), 1970, 234. <https://www.jstor.org/stable/pdf/3013584.pdf> [Žiūrėta 2018 04 02].

³⁸ Holsti, 236.

³⁹ Ten pat, 237.

⁴⁰ Simona Petraitytė, „Lietuvos akademinių bibliotekų vaidmenų konstravimas (diskurso analizė).“ Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2013.

tam tikros valstybių grupės pasižymi panašiais elgesio modeliais bipolarėje Šaltojo karo struktūroje – „nesijungiančios“ (angl. *non-aligned*); „sajungininkės“ (angl. *allies*) ir „satelitės“ (angl. *satellites*). Kaip teigia A. Wendtas, nuo tada daugybė vaidmens teorijos tyrėjų ėmė pastebėti besiplečiantį socialinių vaidmenų ratą, pavyzdžiui: lyderis, tarpininkas, iniciatorius – ir priešingus vaidmenis – pasekėjas, agresorius. Tarptautiniai vaidmenys priklauso nematerialių socialinių konstrukcijų grupėms, kurios suteikia prasmę tarptautinei sąveikai ir struktūroms.

Verta apsisibrėžti, ką konkrečiai tarptautinių santykių teoretikai vadina vaidmeniu. Kaip tai įvardija Jamesas N. Rosenau, vaidmuo yra požiūrio ir elgesio lūkesčiai, kuriuos turi tie, kurie siejasi su jų turėtojais tam tikroje situacijoje⁴¹. K. J. Holstis išsamiai išanalizavo terminą „vaidmuo“, priskirdamas terminui struktūrinę dalį. Pasak autoriaus, vaidmuo (arba vaidmens atlikimas) nurodo elgesį (sprendimus ir veiksmus) ir analitiškai gali būti atskirtas nuo vaidmens priskyrimo (angl. *role prescriptions*), kuriuos kultūros, visuomenės, institucijos ar grupės priskiria tam tikroms pozicijoms. Vaidmens teorija, anot K. J. Holsti, apibūdina sąveiką tarp „kito“ („alter“) vaidmens priskyrimo ir vaidmens atlikimo, kurį atlieka tas, kuriam priklauso pozicija („ego“)⁴². Šiame darbe paprastumo dėlei minėtieji subjektai ir bus traktuojami kaip „alter“ ir „ego“. Analizuojant detaliau, K. J. Holstis vaidmens priskyrimą apibūdina per „alter“ ir „ego“ suvokimus bei elgesio įsivaizdavimus. Autorius vaidmens pasirodymo, supratimo ir priskyrimo sąvokas sujungia į vieną schemą, pradėdamas nuo veikėjo pozicijos. Tai, kokia pozicija yra užimama, lemia sprendimus ir veiksmus. Negana to, pozicija yra lemiamą „ego“ vaidmens suvokimo, o viso to šaltinis yra interesai, tikslai, požiūriai ir vertybės. Kitame gale atsiduria „alter“ priskiriamas elgesys, kurį lemia kultūra, socialinės institucijos, organizacijos, įstatymai. Vaidmenys yra socialinės pozicijos, kurios atsiranda dėl „ego“ ir „alter“ lūkesčių, paremtų organizuotoje grupėje esančio veikėjo tikslo⁴³. Pasak Sebastiano Harnischo, šios socialinės pozicijos funkcija grupėje yra apribota laiko ir galimybių bei priklauso nuo pačios grupės struktūros ir tikslo⁴⁴. Vadinasi, valstybės vaidmenys priklauso nuo politinio konteksto, geopolitinės padėties bei jos galimybių, kurios ir užtikrina vaidmens veikimą ir poelgius.

Pasak K. J. Holsti, vaidmens teorijoje yra keturios svarbiausios sąvokos⁴⁵:

- 1) *vaidmens atlikimas* apima požiūrius/nuostatas, sprendimus ir veiksmus, kurių imasi valdžia;

⁴¹ Adigbuo, 89.

⁴² Holsti, 240.

⁴³ Harnisch, Frank ir Maull, 8.

⁴⁴ Ten pat, 8.

⁴⁵ Holsti, 240.

- 2) jų savarankiškai apibrėžtos nacionalinio *vaidmens koncepcijos*;
- 3) „alter“ arba išorinės aplinkos *vaidmens priskyrimai*;
- 4) vaidmenų priskyrimo sistema – *pozicija*.

Šioje teorijoje svarbus aspektas yra pozicija. Paprastai tariant, galima užimti įvairias pozicijas, kurioms prasmę suteikia ir tai, kokią ją mato „alter“ bei kaip ją įsivaizduoja „ego“. Pozicijos sąvoka reiškia elgesio nustatymą su daugiau ar mažiau apibrėžtomis funkcijomis, pareigomis, teisėmis ir privilegijomis⁴⁶.

Viena svarbiausių vaidmens teorijos tyrėjų, Lisbeth Aggestam, pateikia kiek konkretesnę vaidmens apibūdinimą, išskirstydama vaidmens konceptą į 4 aspektus⁴⁷:

- 1) *vaidmens lūkesčiai* – nurodo išorinį elgesio numatymą;
- 2) *vaidmens suvokimas* – siejasi su vaidmens turėtojų nuosavais lūkesčiais ir reikalavimais elgesiui;
- 3) *vaidmens atlikimas* – fiksuoja valstybės elgesį užsienio politikoje;
- 4) *vaidmenų rinkinys* – paaiškina vaidmens suvokimo daugiasluoksniškumą, leidžiant apibendrintus vaidmenis.

Ralphas Turneris subjektą (angl. *self*) įvardija kaip vaidmenų rinkinį, tiksliau, teigia, kad vaidmenys yra „sujungiami“ į save. Jo teorija besiremiantis Jamesas D. Montgomery mano, kad centrinis (angl. *focal*) individas/subjektas, arba „ego“, turi tam tikrą savęs supratimą, kas iš esmės yra vaidmenų rinkinys. Normos nurodo veiksmus, kurių turėtų būti imamasi pagal vaidmenis. Vadinas, atsižvelgiant į savo esmę, „ego“ gali pasirinkti tuos veiksmus, kurių reikalauja normos. Savo ruožtu, „alter“ (juos autorius įvardija kaip „stebėtojus“), stebi „ego“ veiksmus, priskirdami „ego“ elgesį į vaidmenis savo sampratoje. Pagrindinis R. Turnerio teiginys yra tai, kad visos savybės yra sistemingai šališkos. Ypač pabrėždamas, kad „alter“ yra linkę „pervertinti“ (angl. *overattribute*) savarankiškus „ego“ vaidmenis. Tai reiškia, kad „alter“ preziumuoja, jog „ego“ veiksmai yra nulemti vidinių „ego“

⁴⁶ Holsti, 241.

⁴⁷ Hampus Rein, „French Foreign and Security Policy Roles under Francois Hollande – A Role Theory Foreign Policy Analysis.“ Bakalauro darbas, Swedish Defence University, 2017.

vaidmenų. Jo požiūriu, „ego“ įsisavina šias „alter“ priskirtas savybes ir, galiausiai, „ego“ savęs suvokimo koncepcija talpina tik tuos vaidmenis, kuriuos jam priskiria „alter“⁴⁸.

Sujungiant šių teoretikų mintis, vaidmens teorijoje galima apibrėžti svarbiausius fragmentus, tai: vaidmens priskyrimas arba lūkesčiai veikėjo elgesiui, vaidmens suvokimas ir vaidmens atlikimas. Vaidmuo nurodo būdingą subjekto elgesį, kurio yra tikimasi iš subjekto, užimančio tam tikrą poziciją. „Pozicija“ nurodo specifinę vietą socialinėje sistemoje. Tai reiškia svarbiausią vaidmens skirtį – „savęs“ bei „kito“ supratimas ir lūkesčiai elgesiui.

1. 1. Vaidmens teorija kaip tyrimų įrankis

Vaidmens teorija yra tarpdisciplininis požiūris, skirtas suprasti užsienio politikos sprendimus⁴⁹. Ši teorija, anot Marijke's Breuning ir Camerono Thieso, padeda empiriškai sujungti veikėją ir struktūrą tarptautiniuose santykiuose⁵⁰. Literatūroje yra gausu svarstymų su rekomendacijomis ir analizėmis, kurios nustato vaidmenų pertvarkymą kaip pagrindinę užsienio politikos užduotį⁵¹. Anot Stepheno G. Walkerio, potenciali vaidmens analizės nauda užsienio politikos supratimui yra trejopa: ji turi aprašomąją, organizacinę ir aiškinamąją vertę⁵². Su vaidmens analize susijusios sąvokos pateikia įvairių, kurie susikoncentruoja ties užsienio politikos elgesiu nacionalinio lygio analizėje, pasislinkti žemyn link individualaus analizės lygio ir pakilti iki sisteminio analizės lygio. Pasak Leslie'o Wehnerio ir Camerono H. Thieso, vaidmens teorijos supratimas kinta nuo sinonimiškai naudojamos galios ir įtakos koncepto iki vaidmenų, kuriuos užima valstybės kaip tarptautiniai veikėjai⁵³. Ši teorija ypač nemažai buvo naudojama Šaltojo karo laikotarpiui nagrinėti, kai pasaulis buvo bipolis ir jėgos padalytos tarp JAV ir SSRS. Su vaidmens analize susijusios sąvokos leidžia tyrėjui pasitelkti tiek į struktūrą, tiek į procesą orientuotą perspektyvą. Vaidmens teorijos sudėtingumas prasideda jau nuo pradžių, mat šią teoriją galima pritaikyti trimis skirtingais lygiais: žmonių, valstybių ir tarptautinės

⁴⁸ Ralph L. Turner, „The role and the person.“ *American Journal of Sociology*, 84(1), 1978, cituota iš James D. Montgomery, „The Logic of Role Theory: Role Conflict and Stability of the Self-concept.“ *Journal of Mathematical Sociology*, 29, 2005, 36. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00222500590889749> [Žiūrėta 2018 03 19].

⁴⁹ Vít Beneš, Sebastian Harnisch, „Role theory in symbolic interactionism: Czech Republic, Germany and the EU.“ *Cooperation and Conflict*, 50(1), 146. <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0010836714525768> [Žiūrėta 2018 04 30].

⁵⁰ Cameron G. Thies, Marijke Breuning, „Integrating Foreign Policy Analysis and International Relations through Role Theory.“ *Foreign Policy Analysis*, 8, 2012, 1. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1743-8594.2011.00169.x> [Žiūrėta 2018 04 19].

⁵¹ Phillippe G. Le Prestre, „The United States: An Elusive Role Quest after the Cold War.“ Kn. Phillipie G. Le Prestre (sud.), *Role Quests in the Post-Col War Era*. Montreal, Kingston, London, Buffalo: McGill-Queen's University Press, 1997, 65-66.

⁵² Walker, 2.

⁵³ Leslie E. Wehner, Cameron G. Thies, „Role Theory, Narratives, and Interpretation: The Domestic Contestation of Roles.“ *International Studies Review*, 16, 2014, 412. <https://www.scribd.com/document/353207353/Wehner-Thies-Role-Theory-Narratives-and-Interpretation-The-Domestic-Contestation-of-Roles> [Žiūrėta 2018 04 13].

sistemos⁵⁴. Tiesa, L. Wehneris ir C. Thiesas nurodo, kad šios teorijos ašimi turėtų būti valstybės. Tokiu pavyzdžiu seka ir Richardas Adigbuo, kuris teigia, kad tarptautinių santykių lauke vaidmens teorija apibrėžia, kad valstybės yra veikėjai, kurie elgiasi nuosekliai pagal konkrečius vaidmenis, su kuriais save sieja ar identifikuoja⁵⁵.

Vaidmens teorija yra konceptualus metodologinis įrankis ir teorinė prieiga, skirta konstruktyvistinei užsienio politikos analizei. K. J. Holstis, taikydamas vaidmens teoriją užsienio politikos analizei, rėmėsi George'o Herberto Meado išvadomis apie „kito“ daromą įtaką elgesiui pagal jo įvardytą „simbolinę sąveiką“ (angl. *symbolic interaction*)⁵⁶. Pati vaidmens teorija pasižymi ribota metodologija, dažniausiai tyrimams yra pasiskolinamos idėjos iš kitų. Tai pastebi daugelis teoretikų, tačiau dauguma jų vaidmens teoriją priskiria skirtingiems lygmenims. Vieni tai vadina įrankiu užsienio politikai nagrinėti, kiti – atskira teorija, tretį inkorporuoja į konstruktyvizmo teoriją. Visgi, dauguma autorių lygina ir vertina du konceptus, leidžiančius ją sieti su konstruktyvizmu – tai vaidmenį ir tapatybę. Tiesa, L. Wehneris ir C. Thiesas mano, kad identiteto svarbą pabrėžiantys konstruktyvistai yra linkę sujungti vaidmens ir tapatybės sąvokas, nesugebėdami nusatyti ribų tarp šių konceptų, kurie yra glaudžiai susijusę⁵⁷. Nors šios teorijos susijusios, jos turi atskiras konceptualias savybes. Anot autorių, būdas susieti tapatybę ir veiksmą per motyvacinės nuostatos yra per vaidmenis. Taip vaidmenys tampa tarpininkais tarp identiteto ir veiksmų – pataisant spėjimą, kad tik tapatybė apibrėžia interesus, kurių siekia valstybė tarptautinėje sistemoje⁵⁸. Anot Sebastiano Harnischo, tarptautiniai vaidmenys nėra „nacionalinės tapatybės“. Nacionalinės tapatybės, priešingai, nei tarptautiniai vaidmenys, yra save apibūdinančios, jos nėra suformuotos „alter“ lūkesčių, jos neturi funkcinės reikšmės socialinei grupei. Vaidmenys ne tik iššaukia elgesį, bet taip pat „paskiria“ (angl. *constitue*) veikėjus. Vaidmenys, anot S. Harnischo, yra „atsirandantys socialiniai reiškiniai“, kurie nubrėžia tarptautinius veikėjus ir tarptautines struktūras. Visgi, derinant konstruktyvizmo ir vaidmens teorijas, galima rasti bendrą logiką šiuose konceptuose. Interesai ir vertybės apibrėžia pačios valstybės („ego“) savivoką, kuri turi įtakos tarptautiniame lygmenyje atliekamam ar suformuotam vaidmeniui.

Savo tyrime K. J. Holstis išskyrė iš viso net 17 vaidmenų, būdingų valstybėms dar Šaltojo karo metu (1 lentelė). Šia 1970 metais aprašyta tipologija remiasi ne vienas autorius, tiriantis valstybės

⁵⁴ Cameron G. Thies, „Role Theory and Foreign Policy Analysis.“ 2009.

<https://www.researchgate.net/publication/228985348_Role_Theory_and_Foreign_Policy> [Žiūrėta 2018 03 29].

⁵⁵ Adigbuo, 88.

⁵⁶ Holsti, 237.

⁵⁷ Wehner, Thies, 412.

⁵⁸ Ten pat, 418.

vaidmenų konstravimą. Nacionalinio vaidmens koncepcijos buvo suskirstytos atspindint pasyvumą arba aktyvumą užsienio politikoje. Tiesa, praėjus daugiau nei 40 metų po tyrimo, vaidmenų išskyrimas yra kiek pakitęs, tačiau pagrindiniai jo iškirti vaidmens teorijos elementai vis dar naudingi. Šiame tyrime vaidmeniui priskiriamos ne tik pareigos, kurios apibrėžia šalių veiksmus, bet ir pagrindiniai tokių veiksmų šaltiniai arba kitaip – principai. Pagal savo padėtį pasaulyje ir įsitraukimą šalys įvardijamos skirtingais vaidmenimis. Šiame vaidmenų paskirstyme JAV kartojasi triskart – kaip „regioninė saugotoja“, „tikėjimo gynėja“ ir „vystytoja“.

Vaidmens koncepcijos	Šaltiniai/principai	Pareigos
Išsilaisvinimo bastionas – išvaduotoja	Ideologiniai principai, antikolinijinis požiūris, etninės vienybės troškimas	Išlaisvinti kitus arba elgtis kaip revoliucinių judėjimų „bastionas“
Regioninė lyderė	Pranašesni sugebėjimai, tradicinis nacionalinis vaidmuo	Jaučia pareigą ar atsakomybę prieš kitas konkrečius regiono valstybes, su kuriomis identifikuojasi
Regioninė saugotoja	Grėsmės suvokimas, geografinė lokacija, tradicinės strategijos, pavojų jaučiančių valstybių poreikiai	Per šį vaidmens suvokimą valstybė jaučia lyderiavimo atsakomybes regionuose
Aktyviai nepriklausoma	Antiblokiniai požiūriai, ekonominiai poreikiai – prekybos plėtra, geografinė lokacija	Užsienio politikos sprendimai priimami pagal nacionalinius interesus, o ne kitų interesus
Išlaisvintoja rėmėja	Antikolonijiniai požiūriai, ideologiniai principai	Palaiko išsilaisvinimo judėjimus, bet nesiima jų organizuoti ar jiems vadovauti
Anti-imperialistinė veikėja	Ideologiniai principai, grėsmės suvokimas, antikolonijiniai požiūriai,	Siekia kovoti tada, kai mato imperializmo grėsmę
Tikėjimo gynėja	Grėsmės suvokimas, ideologiniai principai, tradicinis nacionalinis vaidmuo	Jaučia poreikį ginti nuo užpuolimo vertybių sistemas, o ne specifines teritorijas
Tarpininkė-integratorė	tradicinis nacionalinis vaidmuo, kultūrinė-etninė valstybės sudėtis, tradicinis nesikišimas į konfliktus, geografinė lokacija	Jaučia poreikį arba pareigą imtis specialių priemonių, kad pagerintų kitų valstybių tarpusavio santykius

Regioninės posistemės bendrininkė	Ekonominiai poreikiai, „priklausymo“ regionui pojūtis, bendros politinės-ideologinės tradicijos, geografinė lokacija	Mano turinčios bendradarbiauti su kitomis valstybėmis, kad sukurtų didesnes bendruomenes arba bendrus posistemius
Vystytoja	Humanitarinis susirūpinimas, numatomos nepakankamo išsivystymo pasekmės,	Speciali pareiga ar net prievolė padėti neišsivysčiusioms šalims
Tiltas	Geografinė lokacija, daugiatautė valstybės sudėtis	Komunikacijos funkcija, t.y. veikti kaip įvairių žinučių ir informacijos „vertėja“ tarp tautų iš skirtingų kultūrų
Ištikima sąjungininkė	Grėsmės suvokimas, nepakankamos galimybės, tradicinės strategijos, ideologinis suderinamumas	Vyriausybė specialiai įsipareigoja palaikyti kitos valstybės sprendimus ir veiksmus
Nepriklausoma	Nusistatymas prieš blokus, nusistatymas prieš kolinijizmą, ekonominiai poreikiai, grėsmės suvokimas	Valstybė turi teisę pati apsispręsti, todėl jei sprendimas ar veiksmas neatitinka jos interesų, ji neketina imtis jokios funkcijos ar užduoties sistemoje
Pavyzdinė	N/A	Pabrėžia prestižo ir įtakos svarbą tarptautinėje sistemoje, atliekant veiksmus šalies viduje
Vidinė plėtra	Socio-ekonominiai poreikiai, grėsmės suvokimas per užsienio įsitraukimą	Visi valdžios prioritetai turėtų būti skirti vidinei plėtrai, o ne tarptautinei sistemai
Atsiskyrusi	Grėsmės suvokimas, nepakankamos galimybės	Siekia mažiausio įmanomo kontakto su išore
Saugomoji	Grėsmės suvokimas, nepakankamos galimybės	Primena kitoms valstybėms, kad jos turi ją apsaugoti, bet išorinėje aplinkoje nesirenka jokių funkcijų ar užduočių

1 lentelė. 1970 m. K. J. Holsti ištirti vaidmenų šaltiniai⁵⁹

⁵⁹ Holsti, 296.

Leslie E. Wehneris ir Cameronas G. Thiesas įrodė, kad vaidmens teoriją galima suderinti su užsienio politikos analize ir šalių tapatybinių bruožų analize. Pasitelkdami Meksikos ir Čilės atvejus, siekiant įstoti į Azijos ir Ramiojo vandenyno šalių ekonominio bendradarbiavimo forumą (angl. *APEC*) ir taip, kaip keitėsi valstybių interesai, prieš, stojant ir prisijungus prie forumo. Abi šalys, prisijungusios prie APEC, sugebėjo priderinti šalių įsitikinimus ir interesus prie pasaulinės laisvosios prekybos. Nacionalinio vaidmens suvokimą, anot K. J. Holsti, lemia įvairūs veiksniai – geografijs (lokacija), įvairūs ištekliai (gamtos, ekonominiai, technologiniai), turimos galimybės, socio-ekonominiai reikalavimai ir poreikiai, nacionalinės vertybės, visuomenės nuomonė, politikos formuotojų politiniai poreikiai⁶⁰. Tapatybės ir vaidmens suvokimai yra socialiniai reiškiniai, jie gali būti bendri visų valstybės individų. Vaidmens ir konstruktyvizmo teorijų šalininkai sutaria dėl tapatybės svarbos tarptautiniuose santykiuose. Negana to, net jei vaidmens koncepcijos nėra bendros, žmonės, kurie veda ir formuoja šalies užsienio politiką, padaro tai už visą valstybę, pasiremdami savo idėjomis apie vaidmenis pasaulyje⁶¹.

Tokiu atveju prieinama prie išvados, kad, kaip apibrėžiama teorijoje, valstybės užima tam tikrus vaidmenis globalioje arenoje. Jie priklauso ne tik nuo jų pačių savęs suvokimo, bet ir nuo to, kokią vaidmenį jam primeta „kitas“ bei kaip pati valstybė save įsivazduoja, lyginant su „kitu“. Tai lemia ir valstybės sprendimus bei elgesį, ir deklaruojamus interesus. Šiame darbe naudojama vaidmens sąvoka apibrėžia veikėjo (šio tyrimo atveju – JAV) elgesio ir kitų veikėjų lūkesčių rinkinį tarptautinėje sistemoje. Vaidmens teorija leidžia analizuoti šalies deklaruojamą požiūrį ir elgesį, taip apibrėžiant, kokią įtaką šalis turi pasaulyje ir kokius vaidmenis konstruoja. Paprastai tariant, vaidmens teorija pritaikoma dokumentų tyrimams, kurie atskleidžia „kito“ lūkesčius subjektui ir jo paties vaidmenų rinkinį.

⁶⁰ Ten pat, 245.

⁶¹ Robert Putnam, „Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two Level Games.“ *International Organizations*, 42(3), 1988, 436. <http://www.guillaumencaise.com/wp-content/uploads/2013/10/Putnam-The-Logic-of-Two-Level-Games.pdf> [Žiūrėta 2018 05 01].

2. VAIDMENS KONSTRAVIMAS IR NACIONALINIAI INTERESAI

Vaidmens sąvoka yra analitinė jungtis tarp tapatybės konstrukcijos ir užsienio politikos elgesio. Vaidmens koncepcijos aiškina, kaip normos ir vertybės tampa operacionalizuotos, kalbant apie numatomą užsienio politikos elgesį. Vaidmuo siūlo esminį ryšį tarp veikėjo ir struktūros, pabrėžiant, kaip užsienio politikos elgesys yra kryptingas ir suformuotas instituciniame kontekste⁶². Cameronas G. Thiesas ir Marijke Breuning tvirtina, kad vaidmens teorija leidžia sujungti užsienio politikos analizę ir tarptautinių santykių teoriją⁶³. Pasak teoretikų, ši teorija yra paremta sąveikos tarp veikėjų ir struktūros aiškinimo bei supratimo. Kalbėjimas apie užsienio politiką yra neatsiejamas nuo valstybės ir jos vietos pasaulyje suvokimo⁶⁴. Valstybės padėtį pasaulyje per jos vedamą užsienio politiką patogu tyrinėti pasinaudojant konstruktyvizmo tarptautinių santykių teorija. Ją sudėtinga apibūdinti be Alexandro Wendto įžvalgų, kuris yra tarptautinės politikos socialinės teorijos ekspertas. A. Wendto diskusijas vienija bendra mintis, kad tai, kaip veikia tarptautiniai santykiai, nėra tarsi duota ar nulemta, bet socialiai sukonstruota⁶⁵. Anot konstruktyvistų, „per praktiką šią socialinę struktūrą apibrėžia jos veikėjai, sąveikaudami tarpusavyje ir kurdami intersubjektyvias reikšmes, žinias apie sistemą ir apie save toje sistemoje“⁶⁶. A. Wendtas yra apibrėžęs, kad „anarchija yra tai, ką iš jos padaro pačios valstybės“⁶⁷, tai reiškia, kad valstybių padėtis ir sąveika priklauso nuo jų pačių, ką pabrėžia ir konstruktyvistai – tai yra veikėjo ir sistemos tarpusavio veikimą. Šiuo sakiniu šiek tiek galima paaikškinti pačią konstruktyvizmo teoriją, mat ji – subjektyviai apibrėžiama ir, kaip įsitikinę daugelis jos tyrėjų, aiškinimas priklauso nuo jų pačių, taigi ir konstruktyvizmas yra tai, ką iš jo padaro jį tiriantys žmonės.

⁶² Lisbeth Aggestam, „Role Conceptions and the Politics of Identity in Foreign Policy.“ *ARENA Working Papers*, 9, 1999. <http://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-working-papers/1994-2000/1999/wp99_8.htm> [Žiūrėta 2018 03 11].

⁶³ Thies, Breuning, 1.

⁶⁴ David Campbell, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1998 (Revised edition), 13.

⁶⁵ Alexander Wendt, „Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics.“, *International Organization*, 46(2), 1992.

https://www.researchgate.net/profile/Alexander_Wendt3/publication/227392580_Anarchy_is_What_States_Make_of_It_The_Social_Construction_of_Power_Politics/links/5783e3f108ae37d3af6c1303/Anarchy-is-What-States-Make-of-It-The-Social-Construction-of-Power-Politics.pdf [Žiūrėta 2018 03 20].

⁶⁶ Dovilė Jakniūnaitė, „Naujausios tendencijos tarptautinių santykių teorijoje: konstruktyvizmas, postmodernizmas ir virtualizmas.“, *Politologija*, 4(20), 2000, 57. <http://www.jakniunaite.lt/wp-content/uploads/2015/06/2000-naujos-teorijos.pdf> [Žiūrėta 2018 04 21].

⁶⁷ Wendt.

Pasak Alexandro Wendto, be interesų tapatybės neturi motyvacinio variklio, be tapatybių interesai neturi krypties⁶⁸. Kaip teigia kai kurie racionalistai, identitetas gali būti pasirenkamas pagal turimus interesus, tačiau tie interesai tesuponuoja gilesnio identiteto buvimą. „Vien identitetas savo ruožtu nepaaiškina veiklos, kadangi buvimas nėra tolygu siekiui, ir mes negalime pastarojo išvesti iš pirmojo“⁶⁹, mat identitetas parodo, kas yra subjektas, o interesai atspindi tai, ko subjektas nori⁷⁰.

Konstruktivistai laikosi požiūrio, kad valstybės tarptautinėje erdvėje nesielgia mechaniškai – jų veiksmai priklauso nuo kolektyvinių tapatybių, o šios yra nuolatos kuriamos, palaikomos arba perkuriamos⁷¹. Pasak Audie Klotz ir Cecelia's Lynch, žmonės gyvena ir sąveikauja persidengiančiose socialinėse (etninėse, nacionalinėse, ideologinėse, kultūrinėse, religinėse ir kitose) grupėse – įskaitant ir valstybes⁷². Savo ruožtu Davidas Campbells valstybę įvardija kaip įsivaizduojamą bendruomenę, kuri gali būti suprantama kaip formalizuotų praktikų ir ritualizuotų veiksmų, veikiančių jos vardu arba dėl jos idealų, padarinys⁷³. Šios visumos (angl. *collectivities*), įskaitant ir jų lyderius, elgiasi tokiais būdais, kurie kuria, įamžina ir keičia tas aplinkas, kuriose jos gyvena⁷⁴. Tiesa, pasak autorių, vyraujančios praktikos laike ir erdvėje sklinda netolygiai⁷⁵. Lygiai kaip ir iššūkiai, su kuriais šios praktikos susiduria. Būtent dėl to praktikų negalima laikyti pastoviomis. Vienu metu jos gali būti suprastos vienaip, vėliau, priklausomai nuo kintančios aplinkos – kitaip, gal net priešingai. Pavyzdžiui, protestantizmo pradininkai galėjo pakeisti žmonių požiūrį į Katalikų bažnyčią, bet kai kur Vatikanas vis tiek išlaikė savo galią⁷⁶.

Savivokoje tarp „savęs“ ir „kito“ atsiranda esminė dimensija – veikėjo vaidmens. Kaip ir nemažai konstruktyvistų, Kęstutis Paulauskas pastebi vaidmens teorijos svarbą konstruktyvizmo aiškinime. Pasak jo, „kiekviena valstybė atlieka tam tikrą vaidmenį tarptautiniuose santykiuose, kurį lemia vidaus ir išorės veiksniai“⁷⁷. Vaidmens identitetus apibūdina ir A. Wendtas. Anot teoretiko, „kai charakteristikos, formuojančios rūšinius identitetus, yra priešsocialinės, vaidmens identitetai nesiremia

⁶⁸ Wendt, *Tarptautinės politikos socialinė teorija*, Vilnius: Eugrimas, 2005, 247.

⁶⁹ Wendt, 247.

⁷⁰ Ten pat, 247.

⁷¹ Beržiūnas, 9.

⁷² Audie Klotz, Cecelia Lynch, *Strategies for Research in Constructivist International Relations*. The United States of America: M. E. Sharpe, 2007, 6-7.

⁷³ David Campbell, „The Biopolitics of Security: Oil, Empire, and the Sports Utility Vehicle.“ *The Biopolitics of Security*, 2005, 947. https://www.david-campbell.org/wp-content/documents/Biopolitics_of_Security.pdf [Žiūrėta 2017 01 11]

⁷⁴ Klotz, Lynch, 6-7.

⁷⁵ Ten pat, 9.

⁷⁶ Ten pat, 10.

⁷⁷ Kęstutis Paulauskas, *Kieno saugumas? Kuri tapatybė? Kritinės saugumo studijos ir Lietuvos užsienio politika*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2010, 45.

prigimtinėmis savybėmis ir todėl egzistuoja tik santykiyje su „kitais“⁷⁸. Pasak Audie Klotz ir Cecelia'os Lynch, grupių sėkmių ir nesėkmių įvertinimas priklauso nuo to, ar žmonės galvoja apie jų pačių vietą pasaulyje, taip pat ir į teisingą kitų veikėjų vaidmenį, tokių, kaip vyriausybių ir korporacijų⁷⁹. L. Wehneris ir C. Thiesas teorijoje pastebi trūkumą – teoretikai susikoncentruoja ties „aš“ apibrėžimu, „kitam“ paliekant tik nereikšmingą vaidmenį teorijoje. Anot autorių, vaidmenys reikalauja atskirų kontra-vaidmenų iš „kitų“, kad galėtų veikti abipusiai vaidmenų santykiai⁸⁰. Besiremdami Tellingly'io ir Jacksono idėja, kad analizė reikalauja antro sluoksnio – nuorodos į nacionalinius interesus – autoriai pabrėžia, kad tokia analizė sutvirtina ryšį tarp tapatybės ir „savo“ veiksmo. Pasak konstruktyvistų, visi bandymai kalbėti apie interesų konceptą kaip apie atskirą sąvoką, neišvengiamai grįžta prie svarstymų, kas yra tas kažkas, kuriam interesai yra priskiriami – tokią teorinę klaidą daro ir konstruktyvistas Tedas Hopfas⁸¹. L. Wehneris ir C. Thiesas teigia, kad vaidmenys *per se* yra susiję su „savo“ ir „kito“ lūkesčiais, kurie pateikia suderintus interesų „rinkinius“ ir norminių veiksmų pagrindimą⁸².

Jutta Weldes prieštarauja realistams teigdama, kad nacionaliniai interesai yra socialinės konstrukcijos⁸³. Jie yra sukonstruojami, sukuriama kaip reikšmingas objektas iš bendrų reikšmių, per kurias pasaulis, o tuo labiau, tarptautinė sistema ir valstybės vieta joje, yra suprantama. Tiksliau tariant, nacionaliniai interesai atsiranda iš reprezentacijų – situacijų ir problemų apibūdinimų – per kurias valstybės valdantieji ir kiti asmenys randa ir sukuria juos supančio pasaulio prasmę. Čia autorė iškart kelia tris klausimus – *kieno sukonstruotos?; kodėl? ir kaip?* Nacionaliniai interesai, pasak J. Weldes, yra sukonstruojami užsienio politikos formuotojų tam, kad valstybė suprastų, kas ją supa ir suprastų savo tikslus. Kaip konstruojami nacionaliniai interesai, J. Weldes aiškina per „aš“ ir „kitas“ skirtį. Visi „kiti“, kurie gali būti nuo valstybės iki nevalstybinių veikėjų, turi savo tapatybę, kurias sudaro įvairios charakteristikos, kai kada aiškios, kai kada ne. Pavyzdžiui, pokario JAV reprezentacija tarptautinėje politikoje buvo kaip „globalios lyderės“.⁸⁴ Pasak A. Wendto, „tapatybės yra interesų pagrindai“⁸⁵. Todėl valstybės interesai yra susiję reprezentacijomis, kuriose yra sukurtos tapatybės ir santykiai tarp

⁷⁸ Wendt, 242.

⁷⁹ Klotz, Lynch, 10.

⁸⁰ Wehner, Thies, 420.

⁸¹ Ted Hopf, *Reconstructing the Cold War: The Early Years, 1945-1958*. New York: Oxford University Press, 2012. Cituota iš Wehner, Thies, 420.

⁸² Ten pat, 420.

⁸³ Jutta Weldes, „Constructing National Interests.“ *European Journal of International Relations*, 2(3), 1996, 276. <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1354066196002003001> [Žiūrėta 2018 04 22].

⁸⁴ Weldes, 282.

⁸⁵ Alexander Wendt, „Anarchy is What States Make of it.“, 398. Cituota iš Jutta Weldes, „Constructing National Interests.“ *European Journal of International Relations*, 2(3), 1996, 283.

aktualių veikėjų ar objektų. Šiam teiginiui J. Weldes naudoja Šaltojo karo laikotarpio JAV pavyzdį, kai totalitarinės valstybės kėlė grėsmę, JAV, išreikšdama savo, kaip „laisvojo pasaulio lyderės“ tapatybę, turėjo įsipareigojimą – sau, sąjungininkams ir savo moraliniams įsitikinimams – užkirsti kelią bet kokiai kylančiai grėsmei⁸⁶. Po Antrojo pasaulinio karo, JAV užsienio politikoje tarptautinės politikos reprezentacijose JAV buvo „laimėtoja“, todėl buvo įsipareigojusi „ginti demokratiją ir laisvę“⁸⁷. Savo tapatybę ji kūrė per „kito“ – kylančios SSRS – grėsmę. Būtent dėl to tuomet JAV nacionalinis interesas buvo „išlaikyti jėgos galios poziciją“. Reprezentuodama sau ir kitiems situaciją, kurioje veikia valstybė, šalies valdžia jau būna sukonstravusi nacionalinį interesą⁸⁸. Anot J. Weldes, nacionaliniu interesu valstybių vadovai apibrėžia šalies tikslus, o tada jais pagrindžia formuojamą ir vykdomą užsienio politiką⁸⁹. Paprastai ji geriausiai atsispindi politiniuose dokumentuose, kaip, pavyzdžiui, Nacionalinio saugumo strategija. Užsienio politika yra „[...] pati bendriausia valstybės santykio su išorine aplinka išraiška“, per ją „[...] vidaus ir išorės auditorijoms yra kuriamas ir artikuliuojamas naratyvas apie valstybės vaidmenį tarptautinėje erdvėje“⁹⁰. Nagrinėjant JAV vaidmenį pasaulyje, savaime kyla keli svarbūs klausimai: ką tarptautiniuose santykiuose ji nori pasiekti ir kokie yra jos pajėgumai išsikeltiems užsienio politikos tikslams?

⁸⁶ Weldes, 283.

⁸⁷ Ten pat, 283.

⁸⁸ Ten pat, 283.

⁸⁹ Ten pat, 283.

⁹⁰ Beržiūnas, 28.

3. JAV VAIDMENŲ KONSTRAVIMAS NACIONALINIO SAUGUMO STRATEGIJOSE

3. 1. Tyrimo dizainas

Su vaidmens analize susijusios sąvokos leidžia tyrime susitelkti tiek į dokumentų turinį, tiek į naudojamą sąvoką, todėl šio darbo tyrimas paremtas išsamia dokumentų turinio analize. Tyrimu siekiama išskirti pasikartojančius JAV vaidmenis Nacionalinio saugumo strategijose laikotarpiu po Šaltojo karo, iš dalies naudojantis teorijoje pasitelktu K. J. Holsti vaidmenų pavadinimų skirstymu. Analizės metu perskaitytose strategijose ieškota apibūdinimų, vertybių išryškavimo ir elgesio deklaravimo, kurie leidžia išskirti atskirus pasikartojančius JAV vaidmenis pasaulyje.

Tai, kokius tikslus sau kelia JAV, kokią užsienio politikos kryptį formuoja ir kaip apibrėžia save, leidžia centruoti jos pagrindinius vaidmenis pasaulio arenoje. Tiesa, galingiausia pasaulio valstybė atlieka ne vieną vaidmenį globaliame kontekste. Jie priklauso nuo deklaruojamų nacionalinių interesų ir tai, kaip dokumentuose aprašoma valstybės veikla sukuria jos pozicijas. Šiame magistro darbe tiriamos keturių Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentų administracijų parengtos Nacionalinio saugumo strategijos – iš viso septynios (1994 m., 2001 m., 2002 m., 2006 m., 2010 m., 2015 m. ir 2017 m.). Tiesa, kiekvienas prezidentas per savo vadovavimo kadenciją pristatydavo po vieną NSS, išskyrus Billa Clintoną, kurio administracija išleido iš viso 7 dokumentus. Šiame moksliniame darbe pasirinktos dvi pastarojo prezidento strategijos, kad būtų galima geriau išvelgti vaidmenų kaitą. Pasirinktas laikotarpis – nuo Billo Clintono valdymo, JAV prezidento kėdėje buvusio dukart iš eilės – nuo 1993 metų iki 2001 metų – ir iki 2016 metais prezidentu tapusio Donaldo Trumpo valdymo. Tai laikotarpis nuo Šaltojo karo pabaigos iki dabar. Šis laikotarpis pasirinktas dėl to, kad po Šaltojo karo pasaulyje įvyko lūžis ir pasaulis iš dipolio tapo, kaip apibrėžia daugelis, vienpoliu ir JAV tapo didžiausią įtaką pasaulyje turinčia valstybe. Galios pasiskirstymas, nors ir svyruojantis dalykas, bet leidžiantis apspręsti, kokią vaidmenį tarptautinėje arenoje atlieka valstybė. Šiame tyrime centru tampa Jungtinės Amerikos Valstijos, kaip galingiausia ir daugiausiai dėmesio sulaukianti valstybė pasaulyje. Kintantys šalies vidaus ir užsienio politikos prioritetai verčia svarstyti, kaip kinta JAV vaidmenys pasaulyje.

Tyrimo metu Nacionalinio saugumo strategijose tirtos nacionalinės nuostatos, vertybiniai prioritetai, užsienio politikos kryptys ir pačios JAV savos tapatybės apibrėžimai, iš kurių susideda vaidmenų tarptautinėje arenoje apibrėžimas. Tyrimo dalyje išskiriami ryškiausiai atsispindintys pasikartojantys JAV vaidmenys ir jų kaita laikotarpiu po Šaltojo karo, tai – pasaulio lyderė, pavyzdys pasauliui, pasaulio policininkė, pasaulio gelbėtoja ir mediatorė. Jie išskirti pagal strategijose

dominuojančias temas, apibrėžtus tikslus ir įvardytus procesus, kurie, kaip teigiama vaidmens teorijoje, nurodo šalies poziciją, remiantis K. J. Holsti išskirtais vaidmenų apibūdinimais. Jais remiamasi ne tiesiogiai „pasiskolinant“ sąvokas, tačiau pasinaudojant autoriaus įrankiu, įvardijant juos pagal atliekamus veiksmus ir šaltinius. Šiame darbe jie formuojami pagal strategijose išryškėjančius JAV poelgius ir naudojamas sąvokas savo elgesiui apibūdinti. Tyrime tarpusavyje lyginamos visos septynios strategijos, išryškinant konstruojamus vaidmenis ir jų kaitą viso laikotarpio po Šaltojo karo metu. Po Šaltojo karo atsiradusi nežinomybės zona, kurioje valstybių vaidmenys ėmė kisti, JAV galios pozicijas išlaikė, bet, kitaip nei per Šaltąjį karą, ėmė vaidinti daugiau vaidmenų. Jų tyrimas leidžia suprasti, kaip JAV siekis išlaikyti pasaulį vienpolį formuoja žmonių požiūrį į tarptautinę politiką ir, paprasčiau tariant, patį pasaulį. Čia svarbią vietą užima teorijoje apibrėžta „kito“ pozicija, kurio suvokimas daro įtaką vaidmenų konstravimui, mat JAV vaidmenys glaudžiai susiję su kitomis valstybėmis ir regionais. Kaip apibrėžia vaidmens teorija, šalies elgesiui įtakos turi ir tai, ko iš jos tikisi kitos valstybės. Tai kuria platesnius JAV vaidmenis pasaulyje.

3. 2. JAV Nacionalinio saugumo strategijos vaidmuo

Nuo 1986-ųjų visi JAV prezidentai privalo pristatyti savo administracijos Nacionalinio saugumo strategiją⁹¹. NSS Jungtinėse Amerikos Valstijose yra vienas svarbiausių užsienio politikos gaires apibrėžiančių dokumentų. Strategijos turinyje turi atsispindėti esminiai Amerikos interesai, užsienio politikos įsipareigojimai ir gynybos galimybės⁹². Dokumentas leidžia pabandyti nuspėti JAV užsienio politikos kryptį ir veiksmus. Visgi, strategija nėra politinis tikslas. Tai yra planas, kaip paskirstyti savo pajėgumus, kad būtų pasiekti politiniai tikslai⁹³. Strateginis planavimas yra svarbus tuo, kad fragmentuotą politikos biurokratiją priverčia pasukti galvą apie tai, kaip veikia pasaulis ir ką jų tauta galėtų pasiekti. Strateginis planavimas leidžia valdžiai suformuluoti prioritetus ir sujungti įvairius sugebėjimus su visapusiškais tikslais⁹⁴.

NSS Jungtinių Valstijų politikams yra svarbios nuo 1949 metų. Tai leidžia Amerikai valdyti, o ne sekti, apibrėžia JAV interesų prioritetus⁹⁵. JAV prezidentai dokumentą traktuoja kaip svarbų indėlį į šalies politikos krypties nurodymą. Tai įrodo 1994 m. B. Clintono administracijos strategijos įžanginėje

⁹¹ Doyle, 624.

⁹² Ben Lombardi, „The "Bush Doctrine": Anticipatory Self-Defence and the New US National Security Strategy.“ *The International Spectator*, 37(4), 2002, 92.
<https://www.researchgate.net/publication/232878071_The_bush_doctrine_Anticipatory_self-defence_and_the_new_US_national_security_strategy> [Žiūrėta 2018 03 30].

⁹³ Betts, 7.

⁹⁴ Goldgeier, Suri, 35.

⁹⁵ Ten pat, 53.

kalboje išdėstyta mintis: „Šaltasis karas gali būti pasibaigęs, bet Amerikos lyderiavimo užsienyje poreikis išlieka stiprus, kaip niekad. Esu pasiryžęs sukurti naują visuomenės sutarimą išlaikyti mūsų aktyvų įsitraukimą užsienyje. Šis dokumentas yra šio įsipareigojimo dalis“⁹⁶. Taigi, tai ne tik politinis dokumentas, bet ir politinis įsipareigojimas ar pažadas, kaip šalis ketina vesti savo politiką – tiek vidaus, tiek užsienio – kas Jungtinių Valstijų kontekste yra tarpusavyje glaudžiai susiję. Kaip 1994 metais sakė tuometis JAV prezidentas Billas Clintonas, „Nacionalinio saugumo strategija nustato Amerikos vaidmenį šiame naujame tarptautiniame kontekste ir apibrėžia administracijos strategiją, skirtą ugdyti mūsų interesus namuose ir už jų ribų“ (1 p.).

NSS persipina šalies interesų ir vaidmens apibrėžimai. JAV, kaip viena įtakingiausių pasaulio valstybių, savo nacionalinius interesus kryptingai sieja su savo pažadais ir veikla, todėl daugiausiai strategijose kalbama apie „išorę“, valstybių tarpusavio sąveikas bei globalaus pasaulio matymą. JAV nacionaliniai interesai tiesiogiai susiję su tarptautine tvarka, globaliomis vertybėmis ir kitų valstybių demokratine raida, todėl Jungtinių Valstijų vaidmenų spektras pasaulyje yra itin platus.

3. 3. Pasaulio tvarka

Šalies vaidmenų konstravimo tyrimas turėtų prasidėti nuo pasaulio tvarkos analizės dokumentuose. Turėdama savo rankose galią, JAV gali veikti skirtingomis kryptimis, bandydama išpildyti savo nacionalinius interesus ir veikti greta kitų valstybių, konstruodama savo vaidmenis pasaulyje. Amerikos viršenybė globaliame gebėjimų pasiskirstyme yra vienas ryškiausių šiuolaikinės tarptautinės sistemos bruožų⁹⁷. Šaltojo karo metu Jungtinėms Amerikos Valstijoms skirtumo tarp pasaulio tvarkos ir kitų saugumo tikslų nebuvo, tiksliau, jis nebuvo svarbus⁹⁸. Naujojoje pasaulio tvarkoje išnyko skirtumas tarp „vidaus“ ir „išorės“ erdvės. Daugiašališkumas nebuvo matomas kaip alternatyva Amerikos kontrolei, bet kaip priemonė jį pasiekti, praktika pasaulio tvarkoje, kur Jungtinės Valstijos yra pirmos virš lygių, o ne tarp jų⁹⁹. Po Šaltojo karo Amerika iškilo kaip vienintelė supergalia pasaulyje. Robertas Jervis mano, kad teiginys, jog pasaulis šiuo metu yra vienpolis, nėra nei Amerikos galios ar lyderystės aukštinimas, nei kaltinimas siekiu įkurti imperiją¹⁰⁰. Dauguma pradėjo manyti, kad Amerikos galia bus neįveikiama ir savarankiška. 1994 metų B. Clintono Nacionalinio saugumo strategija svarbi tuo, kad, kitaip nei kitos strategijos ar politikos dokumentai, buvo parašyta kaip

⁹⁶ The White House, „A National Security Strategy of Engagement and Enlargement.“, Washington DC, 1994, ii.

⁹⁷ Ikenberry, Mastanduno ir Wohlforth, 1.

⁹⁸ Betts, 5.

⁹⁹ Ten pat, 23.

¹⁰⁰ Jervis, 188.

atsakas galimybei, o ne grėsmei. Visų pirma, tai buvo pirmoji NSS, kai nebebuvo likusio anksčiau dominavusio pagrindinio komunistinio priešo. Pirmą kartą nuo pat Antrojo pasaulinio karo padžios Jungtinės Valstijos nesibaimino dėl kylančių didžiųjų jėgų¹⁰¹. Ji ėmė baimintis dėl prieš tai periferijoje buvusių ir naujai atsiradusių grėsmių. Nemažai tyrėjų pastebi, kad konkretaus priešo nebuvimas ėmė keisti Amerikos užsienio politikos kryptį. Tai įrodo besikeičiančių JAV vaidmenų konstravimą.

2002 metų Dž. Bušo administracijos išleistą strategiją, anot Beno Lombardi, žiniasklaida įvertino labai neigiamai – dauguma žurnalistų joje įžvelgė JAV vienašališkos užsienio politikos didėjimo tendencijas su dar svarbesniu karinės jėgos pabrėžimu¹⁰². 2002 m. Dž. Bušas strategijoje pabrėžia ir galios pasiskirstymo klausimą. Nors po Šaltojo karo liko vienintelė supergalia, jėgos balanso sąvoka XXI a. ir vaidmenų pasiskirstymas pasaulyje ėmė keistis: „Kuriant galios balansą, kuris renkasi laisvę, Jungtinės Valstijos yra vedamos įsitikinimo, kad visos valstybės turi svarbių atsakomybių“¹⁰³. Tai atitinka teorijoje apibrėžtą L. Wehnerio ir C. Thieso mintį, kad vaidmens suvokimai kinta nuo sinonimiškai naudojamos galios ir įtakos koncepto iki vaidmenų, kuriuos užima valstybės kaip tarptautiniai veikėjai. Tiesa, jau po 8-erių metų, 2010-ųjų B. Obamos strategijoje, tarptautinė tvarka nurodoma kaip stipriai kintanti. „Jei tautos sukelia iššūkių ar pažeidžia tarptautinę tvarką, kuri yra paremta teisėmis ir atsakomybėmis, jos turėtų būti izoliuotos“¹⁰⁴. Be to, tarptautinėje tvarkoje veikia nebe tik valstybės, bet ir atskiri individai. Grėsmės taip pat kyla ne vien tik iš valstybių arba kaip ankstesnėse strategijose įvardijamų nesąžiningų šalių (angl. *rogue states*), bet ir iš teroristinių grupuočių. B. Obamos administracijos 2010 metų strategijoje galios pasiskirstymas yra nuvertinamas. Šiame tarpusavyje susijusiame pasaulyje galia nebėra nulinio sumos žaidimas. „Šio jauno šimtmečio našta negali kristi ant vienos Amerikos pečių – iš tikrųjų, mūsų priešininkai norėtų pamatyti išsekusią Ameriką, per daug išplečiančią savo galią“ (ii p.). Iš to galima daryti išvadą, kad „kitas“ turi tam tikrų lūkesčių Jungtinių Valstijų elgesiui.

Po penkerių metų išleistoje B. Obamos administracijos strategijoje kalbama, kad galios pasiskirstymas tarp valstybių yra dinamiškesnis, vadinasi, tam skiriama daugiau dėmesio. Kadangi atsiranda ekonominės galios pokyčiai, todėl keičiasi požiūris į tarptautinius santykius ir šalių įtaką.

¹⁰¹ Goldgeier, Suri, 47.

¹⁰² Lombardi, 91.

¹⁰³ The White House, „The National Security Strategy of the United States of America.“ Washington, 2002, iii.

¹⁰⁴ The White House, „National Security Strategy.“ Washington, 2010, 12.

„Slenkanti jėgos dinamika sukuria galimybes ir rizikas bendradarbiavimui“¹⁰⁵. Didžiausią įtaką galios santykiui ateityje padarys Indijos potencialas, Kinijos iškilimas ir Rusijos agresija.

Po Šaltojo karo įsivyravusioje tarptautinėje tvarkoje JAV, kaip supergalia, jaučia turinti daugiau įsipareigojimų, nei paprastai. Iš to kyla ir užsienio politikos kryptių performavimas, su tuo – ir naujų vaidmenų pasaulyje atsiradimas. Toliau bus analizuojami NSS konstruojami Jungtinių Valstijų vaidmenys pasaulyje ir jų kaita laikotarpiu po Šaltojo karo.

3. 4. Pasaulio lyderė

Buvęs JAV valstybės sekretorius Johnas Kerry'is yra sakęs, kad „Amerikai nėra skirta dominuoti pasaulyje. Mes turime aukštesnį pašaukimą: jį valdyti“¹⁰⁶. Daugiašališkumas įvairiais laikotarpiais buvo Amerikos dominavo pagrindas, o ne alternatyva. Kai tik atsirasdavo pasirinkimas tarp Amerikos tikslų siekimo, atidedant sąjungininkų norus, Amerika beveik visada teikė pirmenybę savo interesų tenkinimui¹⁰⁷. Johnas Mearsheimeris yra pastebėjęs neabejotiną tiesą – esminis Amerikos galios tikslas yra apsaugoti Jungtines Valstijas šiame pavojingame pasaulyje¹⁰⁸. Toks pakankamai aiškus ir daugeliui valstybių svarbus tikslas nestebina, tačiau, Amerikos atveju, jis susijęs su globaliu saugumu, nes JAV konstruoja savo, kaip lyderės pasaulyje, įvaizdį.

Jungtinių Valstijų lyderiavimas pasaulyje – išskirtinai esminis šalies vaidmuo, linksniuojamas visose po Šaltojo karo pasirodžiusiose NSS. Tiesa, požiūris į lyderystę visais metais buvo kintantis. 1994 metais, pirmojoje strategijoje po Šaltojo karo, Amerikos lyderystė karine prasme įvardijama veikiau kaip „unikali pozicija“, o ne tiesioginis vadovavimas pasaulyje. „JAV yra vienintelė valstybė, galinti vesti didelio masto ir efektyvias karines operacijas daug toliau, nei siekia valstybės ribos. Šis faktas, kartu su mūsų *unikalia pozicija* kaip pasirinkta saugumo partnere daugelyje regionų, duoda pamatus regioniniam stabilumui per abipusiai naudingas saugumo partnerystes“ (6 p.). Tai siejasi su vaidmens teorijoje išskiriamais „kito“ lūkesčiais „ego“ elgesiui. JAV yra įvardijama kaip saugumo partnerė, vadinasi, jai keliami tam tikri elgesio lūkesčiai, išreiškiantys pasitikėjimą. Šaltojo karo metu prasidėjusios „kosmoso lenktynės“ paliko žymę Amerikos užsienio politikos prioritetuose. Tiesa, likusi didžiausia galia ir daug reikšmės skirianti technologijoms, JAV šiuo klausimu 1994 m. strategijoje kėlė

¹⁰⁵ The White House, „National Security Strategy.“ Washington, 2015, 4.

¹⁰⁶ David M. Halbfinger, „Shedding Populist Tone, Kerry Starts Move to Middle.“ *New York Times*, 2004.
<https://www.nytimes.com/2004/05/08/us/2004-campaign-massachusetts-senator-shedding-populist-tone-kerry-starts-move.html> [Žiūrėta 2018 02 04].

¹⁰⁷ Betts, 4.

¹⁰⁸ John J. Mearsheimer, „Hearts and Minds.“ *The National Interest*, 69, 2002, 13.
<http://mearsheimer.uchicago.edu/pdfs/A0030.pdf> [Žiūrėta 2018 04 30].

sau prioritetus jau kaip stipriausiai pasaulio valstybei. „JAV, kaip pasaulio lyderė, tęs savo veiklą kosmose, besinaudodama savo technine patirtimi ir inovacijomis. Per paskutiniuosius 30 metų, kai vis daugiau ir daugiau šalių imasi iniciatyvos kosmose, JAV tvirtai pripažino kosmosą kaip tarptautinį regioną“ (9-10 p.). Anot K. J. Holsti teorijos, tai kuria globalios lyderės vaidmenį, priklausomai nuo politinio konteksto, geopolitinės padėties bei, svarbiausia, JAV galimybių, o visa tai ir užtikrina vaidmens veikimą. Taip pat strategijoje kaip vienas tikslų yra išskiriamas JAV pozicijos, kaip didžiosios ekonominės, politinės, karinės ir technologinės galios išlaikymas kosmose.

Pirmoji prezidento Dž. Bušo NSS, išleista kone iškart po 2001 m. Rugsėjo 11 d. atakų, turėjo du pagrindinius tikslus. Nė vienas iš jų nebuvo naujas, bet abu buvo retai minimi pačios valdžios: Jungtinės Valstijos siekė viršenybės (kalbant apie su niekuo nesulyginamą kariuomenę) ir įspėjo dėl savo galimybės atakuoti pirmai, užkertant kelią bet kuriai prieš ją pačia nukreiptai atakai¹⁰⁹. Taip pat ir prieš tai išleistoje JAV 2001 m. B. Clintono strategijoje teikiama didžiulė reikšmė JAV karinėms pajėgoms. Čia pabrėžiama, kad „Amerika turi dar niekada istorijoje nematytą galią ir autoritetą pasaulyje“¹¹⁰. Tiesa, „lyderiavimo poziciją“ (82 p.) strategijos kūrėjai vertina ne kaip karinių sugebėjimų rezultata, o kaip patrauklių vertybių gyventojams siūlymą. „Dėl to dabar pasaulis žiūri į Jungtines Valstijas ne tik kaip į „taikos brokerę“, bet kaip koalicijų katalizatorę ir tą, kuri gali garantuoti globalų finansinį stabilumą“ (82 p.). Strategijoje pabrėžiama, kad JAV savo lyderystę pasaulyje pasiekė paprastais išsikeltais būdais – taikos skatinimu, bendru klestėjimu ir laisve – tokiomis sąlygomis, kurios yra patrauklios ir kitoms valstybėms, sutikusiom sėkti Jungtinių Valstijų pavyzdžiu. Paprastai tariant, savo pagrindiniais interesais pasaulyje. Kaip buvo minėta teorijoje, anot R. Adigbuo, būdas susieti tapatybę (kurios variklis – nacionaliniai interesai) ir veiksmą per motyvacinės nuostatos yra per vaidmenis, tad taip JAV užsitikrina demokratiškos lyderės pasaulyje vaidmenį.

2001 metų rugsėjis – išskirtinis lūžis tiek JAV vertybių, tiek šalies vaidmenų pasaulyje suvokimo prasme. Anot J. Mearsheimerio, po 2001 metų Rugsėjo 11 d. išpuolio, Dž. Bušas buvo spaudžiamas matyti šį įvykį kaip momentą, kuris turėtų priversti Jungtines Valstijas aktyviau įsitraukti į pasaulio reikalus¹¹¹. Dž. Bušo valdymo laikotarpio pradžioje, 2002 metais, Jungtinės Valstijos kariniams reikalams išleido 377 mlrd. JAV dolerių – beveik tiek pat, kiek likęs pasaulis kartu sudėjus¹¹². Tiesa, lėšos skirtos ne tik ginti šalį, bet ir užtikrina tvirtą „pasaulio lyderės“ poziciją.

¹⁰⁹ Sapolsky, Gholz ir Talmadge, 15.

¹¹⁰ The White House, „A National Security Strategy For A Global Age.“ Washington, 2001, 3.

¹¹¹ Mearsheimer, 14.

¹¹² Josef Joffe, „Of Hubs, Spokes and Public Goods.“ *The National Interest*, 69, 2002, 17.

<https://www.belfercenter.org/publication/hubs-spokes-and-public-goods> [Žiūrėta 2018 04 22].

„Patikimų kovinių pajėgų turėjimas, kurios yra viskam pasirengusios net ir taikos metu, leidžia Jungtinėms Valstijoms turėti geresnes pozicijas staigiai sureaguoti į krizes, leidžiant šaliai būti pirmai įvykio vietoje“¹¹³. Prioritetu tampa ne tik reakcija į krizes, bet ir pirmavimas. Pabrėžiamas „patikimumas“ kuria svarbią JAV, kaip globalios lyderės, poziciją, o tai lemia jos sprendimus ir veiksmus. Negana to, ši pozicija yra nulemta „ego“ vaidmens, kaip pasaulio lyderės, suvokimo.

Po 2001 metų rugsėjo 11 d. JAV vaidmuo, kaip galingiausios jėgos, ėmė keisti kryptį. Anksčiau Jungtinės Valstijos jautė grėsmę iš nedemokratiškos valstybės, kurios užkirto kelią saugumui ir tvaraus pasaulio vystymuisi. Norėdami pakenkti JAV, priešai turėjo turėti galingas armijas ir pajėgumus. Po minėtojo išpuolio, Amerikos priešai tampa nebe vien konkrečios valstybės, o „migloti individų tinklai“¹¹⁴. Taip pat ir 2006 metų strategijoje pradama žvelgti į „kitą“, kuris apibūdino JAV vaidmenį pasaulyje. Imama žiūrėti iš teoristų perspektyvos – kaip jie žvelgia į Ameriką ir jos ketinimus. Pirma, pabrėžiama, kad teroristai yra susikoncentravę į vieną „priešą“ – Jungtines Valstijas, su kuriomis kovojama fronte – Irake, o ją nugalėjus, „teroristai tiki, kad tuomet jie įrodytų, jog Jungtinės Valstijos yra mažesnė galia ir nepatikima draugė“¹¹⁵. Todėl pirmavimas pasaulyje ir didžiulė tikimybė būti pagrindiniu teroristų taikiniu sukūrė itin platų JAV ginamų interesų lauką. Beveik bet kokios rūšies grėsmė, bet kur pasaulyje, galėjo tapti priežastimi panaudoti karinę jėgą¹¹⁶. 2002 metų Dž. Bušo administracijos strategija būtent tai ir pabrėžia. Joje JAV įvardijama kaip „nepriylgstama karinė jėga“¹¹⁷, turinti didžiulę ekonominę ir politinę įtaką. „Šiandien skirtis tarp vidaus ir užsienio politikos nyksta. Globaliame pasaulyje įvykiai už Amerikos sienų turi didžiulės įtakos įvykiams tarp sienų“ (32 p.). Todėl „laisvės triumfui prieš visus priešus“ Jungtinės Valstijos „[...] prisiima mūsų atsakomybę vadovauti šioje didžiulėje misijoje“ (iv p.). JAV noras prisiimti atsakomybę lyderiaujant kovoje prieš „visus priešus“ konstruoja jos, kaip pasaulio lyderės vaidmenį, turinčios stiprią politinę, karinę ir ekonominę galią. Tokia išvada daroma pasitelkiant vaidmens teorijoje išskiriant „kito“ kuriamą supratimą „ego“ elgesiui. Kitos valstybės tikisi iš JAV, kad ji bus lyderiaujanti šalis pasaulyje ir imsis gynybinių veiksmų prieš bendrą priešą – tai konstruoja JAV elgesį ir kartu globalios lyderės vaidmenį.

2006 m. Dž. Bušo strategija pradama žodžiais „Amerika kariauja“¹¹⁸. Šio teiginio fonas lydi visą strategiją, kurioje pabrėžiamas pasitikėjimo savimi kelias, o ne baimės pasirinkimas. „Ši

¹¹³ A National Security Strategy For A Global Age, 2001, 21.

¹¹⁴ The National Security Strategy of the United States of America, 2002, i.

¹¹⁵ The White House, „The National Security Strategy of the United States of America.“ Washington, 2006, 12.

¹¹⁶ Sapolsky, Gholz ir Talmadge, 18.

¹¹⁷ The National Security Strategy of the United States of America, 2002, i.

¹¹⁸ The National Security Strategy of the United States of America, 2006, i.

administracija pasirinko užtikrintumo kelią. Mes renkamės lyderystę vietoje izoliacionizmo ir laisvos bei sąžiningos prekybos ir atviros rinkos siekimą, o ne protekcionizmą“ (ii p.). „Šios Nacionalinio saugumo strategijos siunčiama žinia – teroristai nekenčia mūsų laisvių“ (ii p.). Kitaip tariant, aršūs ekstremistai prieštarauja JAV politikai ir jaučia grėsmę dėl jos galios ir įtakos pasaulyje¹¹⁹. JAV administracija kovą su terorizmu ir įvardijamu „priešu“ renkasi per demokratijos skleidimą. Demokratijos skatinimas ir plėtra nėra paprastas procesas. Ne vienoje strategijoje pabrėžiama, kad tam reikia išorės pagalbos – tai yra – kitų didžiųjų demokratinių valstybių. „Jungtinės Valstijos yra pasiruošusios imtis šio vaidmens, kai tai yra tinkama. Net su išorės pagalba, visgi, nėra gero pakaitalo drašiam ir vieningam vietiniam vadovavimui“¹²⁰. Nacionaliniai interesai ir šioje strategijoje tampa bendrais pasaulio interesais. „Buvo laikas, kai du vandenynai galėjo aprūpinti apsauga nuo problemų kitose vietose, paliekant Ameriką vadovauti kaip pavyzdį. Tie laikai praėjo. Amerika negali suprasti taikos, saugumo ir klestėjimo, jeigu atsitraukia nuo pasaulio. Amerika privalo lyderiauti pagal darbus ir pavyzdžius. Taip mes planuojame valdyti [...]“ (49 p.). Tiesa, strategijoje net keliskart pabrėžiamas Amerikos būtinumas valdyti: „Istorija išmokė, kad kartais kitos valstybės nesiima priemonių, nebent Amerika pirma imasi savo vaidmens“¹²¹ bei tai, kad „[...] tik tuomet, kai mes atliekame savo vaidmenį, kiti atlieka savąjį. Amerika privalo ir toliau vadovauti“ (ii p.). „Mes siekiame formuoti pasaulį, o ne būti paprasčiausiai formuojami jo; daryti įtaką įvairiuose įvykiuose, kad jie susiklostytų į gera, vietoje to, kad lauktume malonės“ (ii p.). Keldama terorizmą kaip viso pasaulio grėsmę, JAV būtinybę ginti amerikiečių interesus prilygina viso pasaulio interesams, kuriems imasi atstovauti. Visa tai atsiremia į K. J. Holsti analizuojamą vaidmens teoriją: JAV užimama pasaulio lyderės pozicija lemia jos sprendimus ir veiksmus, tuo pačiu ši pozicija yra nulemta „ego“ vaidmens suvokimo, o viso to šaltinis yra interesai, tikslai, požiūriai ir vertybės. Jos požiūris ir vertybės lemia veiksmus, kurių ji imasi, taip tapdama pasaulio lydere.

Dž. Bušo 2006 metų ir B. Obamos 2010 metų strategijose paminimas JAV lyderystės „atnaujinimas“, tarsi šalis būtų praradusi šią poziciją pasaulyje. Pirmojoje Baracko Obamos administracijos strategijoje teigiama, kad „[...] mūsų Nacionalinio saugumo strategija yra susikoncentravusi ties Amerikos lyderiavimo atnaujinimu, kad galėtume efektyviau pasiekti mūsų interesus XXI amžiuje“¹²². Visgi, 2010 metų Baracko Obamos administracijos Nacionalinio saugumo strategijoje reflektuojamas JAV vaidmuo pasaulyje ryškiau, nei kitose nagrinėtose strategijose.

¹¹⁹ Lawrence Korb, Caroline Wadhams, „A Critique of the Bush’s Administration’s National Security Strategy.“ *Policy Analysis Brief*, The Stanley Foundation, 2006, 4. <http://stanleyfdn.org/publications/pab/pab06nss.pdf> [Žiūrėta 2018 04 02].

¹²⁰ The National Security Strategy of the United States of America, 2006, 16.

¹²¹ The National Security Strategy of the United States of America, 2006, 17.

¹²² National Security Strategy, 2010, 1.

„Lyderystė“ (angl. *leadership*) yra paminėta 59 kartus – neskaičiuojant kitų šios šaknies žodžių, tokių, kaip „valdyti“ (angl. *lead*). Visų pirma keliamas Jungtinių Valstijų, kaip lyderės, vaidmens atnaujinimas. Vienas didžiausių įvykių, sukrėtusių šalį, Rugsėjo 11 d. išpuolis, išliko stiprus strategijos variklis ir 2010 metais. Jis ne tik ėmė keisti užsienio politikos fokusą, bet ir patį JAV vaidmenį. „Atakos atkreipė daug dėmesio į Amerikos, kaip vienintelės globalios supergalios poziciją, smurtinio ekstremizmo pavojus, kaistančius konfliktus, kurie sekė taikią Šaltojo karo pabaigą“ (8 p.). Nors JAV turi didžiausias karines pajėgas pasaulyje, B. Obamos valdymo pradžioje tai nebėra laikoma svariausiu galios rodikliu: „Net jeigu mes išlaikėme savo karinius pranašumus, mūsų konkurencingumas pastaraisiais metais nuslopo“ (9 p.). Tiesa, čia išvardytos vidaus politikos problemos, tokios, kaip švietimas, energetika, mokslas ir technologijos, kurios minimos kaip esminiai faktoriai JAV konkurencingumui ir galiai. Kitaip, nei kitose strategijose, XXI amžiaus galios centrais yra įvardijamos tokios šalys, kaip Kinija, Indija ir Rusija.

JAV savo, kaip pasaulio lyderės, vaidmenį kuria per Amerikos gyventojus – jų pasiekimai ir gerovė veikia kaip galios ir tvarios demokratijos įrodymas. „Mūsų šalis turi savybes, kurios davė pagrindą mūsų lyderystei dešimtmečiais – tvirti aljansai, neprilygstama kariuomenė, didžiausia pasaulyje ekonomika, stipri ir besivystanti demokratija bei dinamiški piliečiai“¹²³. Jungtinės Valstijos tiki, kad tam tikros vertybės yra universalios ir turi būti pritaikytos visame pasaulyje, pavyzdžiui, žodžio laisvė, laisvė rinktis, tolerancija, lygybė tarp žmonių ir panašiai. „Jungtinės Valstijos buvo įkurtos pagal šias vertybes“¹²⁴, dėl to, teigiama, JAV ir yra lyderiaujanti šalis pasaulyje. „Žmogaus teisės, kurios Amerikai buvo svarbios nuo pat valstybės atsiradimo ir užtikrino mūsų lyderystę, tapo įkvėpimo šaltiniu tautoms visame pasaulyje ir nubrėžė aiškią skirtį tarp Jungtinių Valstijų ir mūsų demokratinių sąjungininkių, ir tų tautų bei žmonių, kurie neigia arba riboja žmogaus teises“ (2010, 10 p.). Tai leidžia strategijoje pabrėžti faktą, kad Amerikos pastangos gyventi pagal savo vertybes stiprina šalies palaikymą represuotoms tautoms, kurios „[...] žino, kad visada gali atsisukti į Ameriką dėl lyderystės, paremtos teisingumu ir viltimi“ (2010, 10 p.). Šis vertinimas atitinka svarbiausius vaidmens teorijoje išskirtus elementus: vaidmens priskyrimą, vaidmens suvokimą ir vaidmens atlikimą. Deklaruodama savo pagrindines vertybes, JAV pati susikuria savo vaidmenį (vaidmens suvokimą), kuris lemia ir kitų valstybių jai priskiriamą vaidmenį, taip uždaru ratu prieinant prie vaidmens atlikimo.

2015 metų Baracko Obamos administracijos NSS JAV vaidmuo pasikeičia iš „bandančios atnaujinti lyderystę“ iki jau esančios lydere. Jau įžangoje ne kartą yra paminėta Jungtinių Valstijų

¹²³ Ten pat, 1.

¹²⁴ National Security Strategy, 2010, 35.

lyderystė pasaulyje ir šalies sugebėjimai. „Vis dar netrūksta iššūkių, kurie reikalautų tęsti Amerikos lyderystę“¹²⁵. Minėtoje strategijoje pabrėžiamas JAV, kaip lyderės, vaidmuo kovojant su Rusijos agresija, žlugdant „Islamo valstybę“, užkertant kelią Ebolos viruso plitimui, stabdant branduolinių ginklų pėtrą. Beveik visi strategijos skyriai prasideda sakiniu apie Amerikos išskirtinumą, stiprybę ir vadovavimą – ekonomikoje, technologijų srityje, moksle, kovoje su virusais ir plintančiomis ligomis, naftos ir dujų gamyboje. „Mūsų ekonomika yra didžiausia, atviriausia ir inovatyviausia pasaulyje. Mūsų lyderiavimas padėjo pasiekti naują neprilygstamos pasaulinės gerovės erą. Mūsų lyderystės išlaikymas priklauso nuo atsirandančios globalios ekonomikos tvarkos formavimo, kuri atspindi mūsų interesus ir vertybes“ (2015, 15 p.). Šioje strategijoje vėlgi Amerikos žmonių saugumo užtikrinimas prilyginamas būtinybei valdyti pasaulyje. „Stipri ir ilgalaikė Amerikos lyderystė yra itin svarbi taisyklėmis paremtai tarptautinei tvarkai, kuri skatina globalų saugumą ir klestėjimą, taip pat, kaip ir orumą ir žmogaus teises visiems žmonėms. Niekada nekilo klausimas, ar Amerika turi vaduoti, bet kaip ji turi valdyti“ (2015, i p.) Šalies administracija lyderiavimą išskiria kaip svarbų, mobilizuojant kolektyvinius veiksmus, kurie leistų kovoti su globalinėmis problemomis ir naudojantis strateginėmis galimybėmis. „Šiame tarpusavyje itin susijusiame pasaulyje nėra tokios globalios problemos, kuri galėtų būti išspręsta be Jungtinių Vastijų ir tik kelios gali būti išspręsti tik JAV“ (2015, 3 p.).

Panašu, kad JAV savo lyderystę pasaulyje mato kaip šalies ir piliečių saugumo užtikrinimo garantą – jei ji bus galingiausia valstybė, niekas negalės jai pakenkti. Nors tokią liniją galima įžvelgti beveik visose nagrinėtose strategijose, akivaizdžiausiai tai atsiskleidžia dabartinio Jungtinių Valstijų prezidento Donaldo Trumpo administracijos 2017 metų strategijoje. „Saugi, klestinti, laisva Amerika namuose – tai tokia Amerika, kuri turi galios, pasitikėjimo ir ryžto valdyti už šalies sienų“¹²⁶. Po kelių puslapių nurodoma JAV būtinybė valdyti – jei taip nėra, piktybiniai veikėjai užpildo šią skylę Amerikos nenaudai. „Kai Amerika lyderiauja jėgos ir pasitikėjimo pozicijose, pasitelkdama savo vertybes – visi laimi“ (3 p.). Tiesa, 2016 metų „Pew Research Center“ duomenimis, 73 proc. JAV piliečių manė, kad šalis turėtų dalytis lyderės vaidmeniu su kita šalimi (ar tarptautine organizacija), vos 15 proc. gyventojų norėtų, kad JAV būtų vienintelė lyderė pasaulyje ir tik 9 proc. žmonių norėtų, kad Amerika išvis neturėtų lyderės statuso¹²⁷. Šis požiūris per visą Šaltojo karo laikotarpį kito labai mažai. Tik iškart po Rugsėjo 11 d. atakų dauguma amerikiečių manė, kad Amerika turėtų būti aktyviausia iš

¹²⁵ National Security Strategy, 2015, 1.

¹²⁶ The White House, „National Security Strategy of the United States.“ Washington, 2017, 1.

¹²⁷ Pew Research Center, „America’s global role, U.S. superpower status.“ 2016 <http://www.people-press.org/2016/05/05/1-america-global-role-u-s-superpower-status/> [Žiūrėta 2018 04 22].

lyderiaujančių šalių. Tai parodo, jog JAV lydersytė pasaulyje glaudžiai susijusi su jos pačios nacionaliniais interesais ir siekiais. Jeigu JAV siekia saugumo šalyje, tai reiškia ir saugumą pasaulyje.

JAV, kaip „pasaulio lyderės“ vaidmuo – neabejotinai ryškiausias šalies Nacionalinio saugumo strategijose. Tai kyla ne tik iš stipriausių karinių pajėgumų, bet ir to, kad Amerikos saugumo interesai prilyginami viso pasaulio žmonių saugumo interesams bei kitiems faktoriams – klestinčiai ekonomikai ar technologiniams pasiekimams. Išaikydama savo, kaip „pasaulio lyderės“ vaidmenį, JAV gali siekti ne tik nacionalinių interesų įgyvendinimo, bet ir daryti įtaką kitoms valstybėms bei tik dar labiau didinti savo įtaką įvairiose sferose, pavyzdžiui, tarptautinėse organizacijose.

3. 5. Pavyzdys pasauliui

Šalies politika ir strategijos yra kuriamos elito, o Amerikos valdžia yra linkusi sujungti JAV nacionalinį saugumą su tarptautiniu saugumu. Vieniems tai reiškia, kad kas yra gerai pasauliui, yra gerai ir Jungtinėms Valstijoms, kiti tą patį reiškinį traktuoja, kad kas yra gerai JAV, tas gerai ir visam pasauliui¹²⁸. JAV politikos formuotojai atmeta galimybę, kad jei Jungtinės Valstijos neatkreips į save pasaulio dėmesio, amerikiečiai bus saugūs. Už šių politikos krypčių slepiasi aiškiai moralistinis požiūris į pasaulį¹²⁹. 2001 metų B. Clintono strategijoje atsiranda atskiras nacionalinių interesų apsaugos skyrius. Autoriai įvardija, kad „mūsų nacionaliniai interesai yra plataus masto“¹³⁰. Interesai strategijoje skirstomi į tris kategorijas: gyvybiškai svarbūs (tautos išgyvenimas ir saugumas, ekonominė piliečių gerovė, svarbiausių infrastruktūrų apsauga), svarbūs (nacionalinės ir pasaulio gerovės apsauga – ekonominės ar humanitarinės krizės) ir humanitariniai (žmogaus teisių apsauga) (8 p.). Todėl 2001 metų B. Clintono administracijos strategijoje Amerika įvardijama kaip sektinas pavyzdys: „Geriausias sektinas pavyzdys yra matomas pavyzdys“ (11 p.), mat rūpinasi ne tik savo, bet ir kitų saugumo interesais. Tokį vaidmenį JAV sau priskiria dėl siekio skatinti ir įsitraukti į laisvus bei teisingus rinkimus Pietų pusrutulyje ir kituose regionuose.

2010 metų B. Obamos strategijos įvade pabrėžiamas JAV išskirtinumas – nuo jos žmonių galimybių iki technologinių pasiekimų. Galima pastebėti, kaip taip tarsi visiems kitiems patariama mokyti iš unikalią poziciją turinčios Amerikos. Po Šaltojo karo likusi įtakingiausia valstybe pasaulyje, JAV suprato, kad privalo išlaikyti savo galią visų kitų valstybių kontekste. Dar 1994 metų B. Clintono strategijoje tai pradedama sieti su bendrais viso pasaulio interesais. „Mūsų pasiruošimas ir galimybė

¹²⁸ Betts, 7.

¹²⁹ Doyle, 628.

¹³⁰ A National Security Strategy For A Global Age, 2001, 7.

vaidinti pagrindinį vaidmenį ginant bendrus interesus taip pat padeda užtikrinti, kad Jungtinės Valstijos išliks įtakingu balsu tarptautiniuose santykiuose – politiniuose, kariniuose ir ekonominiuose – kurie padarys įtakos mūsų klestėjimui, kol mes ir toliau išlaikysime karines galimybes patikimai garantuoti savo įsipareigojimus¹³¹. Tai reiškia, kad JAV įtaka, nors ir ateinanti su kaina, tačiau atneša jai reikalingos naudos. Turint savo rankose galią ir esant pavyzdžiu visam pasauliui, šalis gali sėti savo interesų sėklą ir užsiauginti trokštamų tikslų.

JAV, kaip pavyzdžio pasauliui vaidmuo, itin dažnai pabrėžiamas abiejose B. Obamos NSS. „Mes prisiimame mūsų išskirtinį vaidmenį ir atsakomybes tuo metu, kai mūsų unikalios kontribucijos ir sugebėjimai yra reikalingiausi, ir kai mūsų pasirinkimai šiandien gali reikšti didesnę saugumą ir mūsų tautos klestėjimą ateinančiais dešimtmečiais“¹³². Įsitikinimas, o tiksliau, tvirtinimas, kad JAV yra „sektinas pavyzdys“, skatina sąjungininkes bandyti „prisigerinti“ Amerikai, kad ji imtųsi veiksmų ir spęstų problemas, kurių jos pačios negali įveikti¹³³. Ši linija tęsiasi ir Donaldo Trumpo administracijos strategijoje, nors čia atsiranda disonansas. Net ir rinkiminės kampanijos metu skanduotas šūkis „Amerika – pirmiausia“ nurodo šalies troškimą būti sau pačiai svarbiausia, bet vis tiek daryti įtaką tarptautinėje arenoje. „Mūsų užsienio politika „Amerika pirmiausia“ džiaugiasi Amerikos, kaip pozityvios jėgos, įtaka pasaulyje, kuri gali padėti nustatyti sąlygas taikai, klestėjimui ir besikuriančių visuomenių sėkmei“¹³⁴. Tai nurodo ne pažadą padėti, tačiau tapti sektinu pavyzdžiu visam pasauliui.

Būdama „įtakingu balsu“ pasaulyje, JAV susikuria sau papildomų vaidmenų. Norėdama būti sektinu pavyzdžiu, ji tampa ir pavyzdžiu, ir tuo, į ką kitos šalys atsisuka krizės ar nelaimės atveju, mat „alter“ priskiria jai išskirtinius vaidmens lūkesčius, taip užtikrindami JAV sektino pavyzdžio poziciją pasaulyje, o pozicijos sąvoka, kaip išryškinama teorinėje dalyje, reiškia elgesio nustatymą su daugiau ar mažiau apibrėžtomis funkcijomis, pareigomis, teisėmis ir privilegijomis – kaip, pavyzdžiui, buvimu sektinu pavyzdžiu pasauliui.

3. 6. Pasaulio policininkė

Anot Jameso Goldgeierio ir Jeremio Surio, JAV valdžia turi pasikartojančią tendenciją reaguoti į problemas, o ne kurti ilgalaikius sprendimus. Taip įvyksta ne dėl pajėgumų ar ambicijų trūkumo.

¹³¹ A National Security Strategy of Engagement and Enlargement, 1994, 6.

¹³² National Security Strategy, 2015, ii.

¹³³ Bruce W. Jentleson, „Strategic Recalibration: Framework for a 21st Century National Security Strategy.“ *The Washington Quarterly*, 37(1), 2014, 121. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0163660X.2014.893178> [Žiūrėta 2018 04 21].

¹³⁴ National Security Strategy of the United States, 2017, 37.

Atvirksčiai, precedento neturintys kariniai įrankiai ir globaliai skleidžiami įsitikinimai dėl „tironijos pasaulyje užbaigimo“, paskatino grubius veiksmus prieš kylančias grėsmes visame pasaulyje¹³⁵. Po Šaltojo karo JAV karinių pajėgų dislokacijų skaičius padidėjo, o su tuo ir poreikiai šioms pajėgoms. Jungtinės Valstijos kovoja su terorizmu, saugo savo piliečių interesus, skatina demokratinių ir humanitarinių principų sklaidą pasaulyje. Tai apibrėžia dar vieną JAV – kaip pasaulio policininkės – vaidmenį.

1994 m. B. Clintono strategijoje ne kartą pabrėžiamas JAV tikslas „prižiūrėti tvarką“ kitose – draugiškose – valstybėse ir sąjungininkėse. JAV tikslas – užkirsti kelią kitoms valstybės gaminti cheminius, biologinius ir branduolinius ginklus bei technikas jiems gabenti. „Visgi, jei šios pastangos žlugtų, JAV pajėgos turi būti pasiruošusios atgrasyti, užkirsti kelią ir ap(si)ginti nuo ginklų panaudojimo“¹³⁶. Toks požiūris liko nepasikeitęs nuo Šaltojo karo laikų, kai JAV, kaip balansuotoja prieš SSRS jėgą, siekė užkirsti kelią branduolinio ginklo panaudojimui.

Jungtinių Valstijų vaidmenį pasaulyje apsprendžia jos deklaruojamos vertybės. „Amerikos vertybės atspindi universalias vertybes, kurias mes giname visame pasaulyje“¹³⁷. Tai – demokratijos pagrindai: žodžio, tikėjimo, demokratinių rinkimų laisvė. Tai, kad JAV propaguojamos ir skleidžiamos vertybės įsitvirtina globaliai, daro ją „pasaulio policininke“ ar bent jau „teisuole“, be to, rodo jos įtaką pasaulyje. 2006 metais JAV administracija taip pat ėmėsi „pasaulio policininkės“ vaidmens, skatindama demokratijos ir laisvės principus kitose šalyse: „Mūsų įsipareigojimas skatinant laisvę yra įsipareigojimas eiti šalia tų vyriausybių ir jų žmonių, kai jie imasi sunkaus perėjimo link efektyvios demokratijos“¹³⁸. B. Clintonui tai netgi buvo svarbiausias prioritetas. „Mūsų strategijos esmė – padėti demokratijai ir rinkoms plėstis ir išlikti kitose vietose, kur, mūsų nuomone, yra didžiausių saugumo problemų ir kur galime padaryti daugiausia gero“¹³⁹. Su tuo susiję ir 2001 metų B. Clintono administracijos strategijoje ryškiai naikinamos ribos tarp „vidinio“ ir „išorinio“ pasaulio. Kaip rašoma dokumente, „klestėjimas ir saugumas Amerikoje priklauso nuo saugumo ir klestėjimo visame pasaulyje“¹⁴⁰. Šioje strategijoje vedama panaši „pasaulio policininkės“, užtikrinant savo interesus, linija: „Kad išsaugotume taiką ir skatintume saugumą, mes privalome dirbti tam, kad išspręstume konfliktus, kol jie neišplito ir nepakenkė mūsų interesams“ (2001, 2 p.). Svarbu paminėti ir Donaldo

¹³⁵ Goldgeier, Suri, 36.

¹³⁶ A National Security Strategy of Engagement and Enlargement, 1994, 11.

¹³⁷ National Security Strategy, 2015, 20.

¹³⁸ The National Security Strategy of the United States of America, 2006, 7.

¹³⁹ A National Security Strategy of Engagement and Enlargement, 1994, 19.

¹⁴⁰ A National Security Strategy For A Global Age, 2001, 2.

Trumpo strategijoje išryškinamą faktą, kad priešininkų ryžtas atsisakyti agresijos priklauso nuo to, kaip jie mato JAV galią ir mūsų sąjungininkų gajumą“ (26 p.). Vadinasi, „kito“ lūkesčiai JAV elgesiui sukuria stiprią „pasaulio policininkės“ liniją. Šis vaidmuo aiškiausiai iš visų strategijų atsiskleidžia 2001 metų B. Clintono administracijos dokumente. „Jungtinės Valstijos yra žinomos kaip aprūpinančios dosnia užsienio pagalba, siekdama įdiegti globalų stabilumą“ (14 p.). Ypač pabrėžiama, kad JAV pagalba išplėtė laisvas rinkas, skatino demokratiją ir žmogaus teises, apribojo kilusias didžiules grėsmes sveikatai, skatino tvarų pasaulio populiacijos augimą, skatino aplinkos apsaugą.

JAV ginklų kontrolė ir neplatınimas – vienas svarbiausių įvardijamų Nacionalinio saugumo strategijos elementų. Tiek namuose, tiek užsienyje. Tai atskleidžia ir JAV, kaip „pasaulio policininkės“ vaidmenį: „Tai puikiai papildo ir sustiprina mūsų pastangas apginti mūsų tautą per mūsų nuosavą karinę galią, tuo pačiu metu stengiantis pasaulį padaryti žymiai mažiau pavojinga vieta“ (2001, 15 p.). 2001 metų strategijoje JAV ne kartą yra įvardijama kaip „globali jėga“, kuri siekia apsaugoti savo nacionalinius interesus, skatindama demokratiją pasaulyje, turėdama stipriausią karinę jėgą ir apsaugodama kitas valstybes nuo įvairių grėsmių, tokių, kaip terorizmas, branduolinio ginklo panaudojimas ar užkrečiamos ligos.

Nors JAV save laiko globalia ir pagalbos ranką ištiesti pasiruošusia jėga, bet savo nacionalinius interesus iškelia aukščiau visko. Didžiausiu Amerikos valstybės „triumfu“ šalis 2017 metų strategijoje laiko pagalbą nestabilioms besivytsančioms šalims ir jų tapimą sėkmingomis visuomenėmis. „Tokie rezultatai leido atsirasi pelningoms rinkoms Amerikos verslui, taip pat – pasiekti palankų regioninės galios balansą, susikurti koalicijos partneriams, su kuriais galima dalytis viso pasaulio problemų našta“ (38 p.). Jungtinės Valstijos padėjo susikurti valstybėms, kurios remia jos interesus ir vertybes.

Prižiūrėdama tvarką pasaulyje ir teikdama paramą kurtis demokratijoms, JAV tampa „pasaulio policininke“. Tiesa, kaip ir kitais aspektais, tvarkos priežiūra atsiremia į pačių Jungtinių Valstijų interesų užtikrinimą. Užtikrindama savo įsipareigojimą ginti kitų šalių interesus, JAV tuo pačiu užkerta kelią šioms šalims siekti didžiosios galybės statuso¹⁴¹. Kuo daugiau stabilių demokratinių valstybių, tuo daugiau galimybių JAV su jomis prekiauti ar bendradarbiauti. Be to, stabili tvarka pasaulyje lygi ir ramesniam JAV gyvenimui.

¹⁴¹ Urbelis, 36.

3. 7. Pasaulio gelbėtoja

Aukšto lygio JAV pareigūnai ir vyresnieji kariuomenės pareigūnai tiki, kad jų užduotis yra formuoti globalią saugumo aplinką. Anot kai kurių autorių, nuo pat Antrojo pasaulinio karo JAV prezidentai elgėsi taip, lyg jie būtų amerikiečių ir kitų Vakarų valstybių piliečių laikomi atsakingi už beveik kiekvienos krizės pasaulyje suvaldymą ir jie turi kurti planus bei programas tvarkyti tarptautines problemas¹⁴². Amerikos prezidentai žino, kad jų veiksmai tarptautinėje erdvėje lemia populiarumą namuose.

„Pasaulio policininkės“ ir „pasaulio gelbėtojos“ vaidmenys skiriasi tuo, kad JAV, kaip „policininkės“ elgesys yra užtikrinti tvarką ir ramybę pasaulyje, o „gelbėtojos“ – padėti ištikus didžiulei krizei ar nelaimi. 1994 metų Jungtinių Valstijų Nacionalinio saugumo strategijoje daugiausiai dėmesio skiriama pagalbai kitiems regionams. Po septynerių metų išleistoje B. Clintono strategijoje taip pat nemažai dėmesio skiriama demokratijos plėtrai įvairiuose regionuose, tačiau dažnai pabrėžiama, kad tokia pagalba teikiama tik pasitelkiant JAV nacionalinius interesus. JAV „pasaulio gelbėtojos“ vaidmenį, išvelgiamą 1994 metų B. Clintono administracijos dokumente, apibrėžia išvadose įrašytas sakiny: „Šiame integruotame ir glaudžiai vieniems su kitais susijusiame pasaulyje mes paprasčiausiai negalime būti sėkmingi siekiant savo interesų – politinių, karinių ir ekonominių – be aktyvaus įsitraukimo į pasaulinius reikalus“ (44 p.). Todėl JAV strategijose apibrėžia savo užduotį apginti pasaulio (visiškai sulygintus su Amerikos) interesus. „Gerinant mūsų draugų gynybos galimybes ir demonstruojant mūsų ryžtą apginti bendrus interesus, ši veikla sustiprina atgrasymą, skatina atsakomybės pasidalijimą su draugais ir sąjungininkais, sumažina tikimybę, kad JAV pajėgos bus reikalingos, jei iškilis konfliktas ir padidina šansus, kad JAV pajėgos ras santykiniai palankią situaciją, kur JAV atsakas bus reikalingas“ (1994, 8 p.). Vėlgi, čia persipina Amerikos interesai su pasaulio interesais, sulyginant pasaulio saugumo prioritetus. „Mūsų saugumas priklauso nuo demokratijos visame pasaulyje apsaugos ir plėtros, be kurios represijos, korupcija ir nestabilumas gali apimti daugelį valstybių ir kelti grėsmę visų regionų stabilumui“¹⁴³. Strategijoje pabrėžiama 1999 m. pagalba Indonezijai su demokratiniiais rinkimais, siekis padėti Afrikos valstybėms, dalijimasis demokratine patirtimi su Rusija, Ukraina, kitomis Rytų Europos valstybėmis ir Eurazija, taip pat – siekis padėti suvaldyti netvirtą demokratiją Fidžyje, Haityje, Pakistane, Paragvajuje ir Peru. JAV „gelbėtojos“ vaidmenį užima ir Europos kontekste, siekdama suteikti šiam regionui pagalbą, skatinant demokratinius procesus: „Dar vienas mūsų tikslas yra dirbti su mūsų sąjungininkais ir partneriais už

¹⁴² Sapolsky, Gholz ir Talmadge, 172.

¹⁴³ A National Security Strategy For A Global Age, 2001, 44.

Atlanto, siekiant įveikti globalius iššūkius, kurių nė viena valstybė, būdama viena, negalėtų įveikti“ (50 p.). JAV pasaulio gelbėtojos vaidmuo 2001 m. pasireiškia ir pasaulio finansinėje strategijoje: „[...] Jungtinės Valstijos prisiėmė lyderės vaidmenį pasisakydama už žingsnius sustiprinti tarptautinės finansų sistemos architektūrą [...]“ (39 p.), o tai padeda išvengti krizių ir išaikyti stabilesnes rinkos ekonomikas. Tai galima palyginti su pačia naujausia saugumo strategija. „Šiandien Jungtinės Valstijos turi galimybę paspartinti didesnę ekonominę ir politinę bendradarbiavimą, kuris padidintų klestėjimą tų, kurie nori būti mūsų partneriai. Atstatydami partnerystes su reformų siekiančiomis šalimis ir skatindami bendradarbiavimą su regiono partneriais, Jungtinės Valstijos gali skatinti stabilumą ir galios balansą, kuris palankus JAV ineteresams“¹⁴⁴. Donaldso Trumpo administracijos strategijoje šiek tiek kinta JAV, kaip „pasaulio gelbėtojos“ vaidmuo. Jose santykiams su kitomis valstybėmis yra skiriamas tik paskutinis skyrius, kuris koncentruojasi į galios balansą ir kitų vastybių keliamas grėsmes. „Palankių galios balansų išlaikymas reikalauja stiprių įsipareigojimų ir glaudaus bendradarbiavimo su sąjungininkais ir partneriais, nes jie didina JAV galią ir išplečia JAV įtaką“ (45 p.).

Jungtinės Valstijos nežiūri į savo karines pajėgas kaip į paprastas, tai buvo pabrėžiama jau Billo Clintono vadovavimo laikais, taip liko iki dabar. Savo pajėgumus gelbėti nelaimių ištiktas šalis ir regionus JAV pateisina savo interesų patenkinimu. Apsaugotame pasaulyje gali saugiai gyventi Amerikos piliečiai, o pati šalis – plėsti įtaką pasaulyje.

3. 7. 1. Mediatorė

Su „pasaulio gelbtojos“ vaidmeniu glaudžiai siejasi JAV, kaip „mediatorės“ (takinamosios tarpininkės)¹⁴⁵, vaidmuo. JAV interesai siekia galimybę įsiterpti į kitų valstybių konfliktus. 1994 B. Clintono strategijoje pabrėžiama, kad JAV daugiau negali sau leisti izoliuoti save nuo pasaulinių pokyčių ir vystymosi. Ne kartą pabrėžiama, kad JAV įsikišimas į kitų valstybių vystymąsi ir demokratijos bei liberalių idėjų skleidimą – tai Amerikos nacionalinių interesų tenkinimas, vedamas dėl pačios JAV poreikio. Šį aspektą ypač įrodo B. Clintono administracija. „JAV yra pasiruošusios skatinti, padėti derėtis, stebėti ir dalyvauti regioninėje ginklų kontrolės įsipareigojimuose, kurie dera su JAV nacionalinio saugumo interesais“¹⁴⁶. Tai pagrindžia vaidmens teorijoje išryškintą „kito“ įsivaizdavimą subjekto elgesiui. Dauguma šalių (kurias JAV NSS įvardija kaip „draugiškas“ arba

¹⁴⁴ National Security Strategy of the United States, 2017, 49.

¹⁴⁵ Valstybinės lietuvių kalbos konsultacijų bankas, <http://www.vlkk.lt/konsultacijos/8232-mediacija-mediatorius> [Žiūrėta 2018 04 30].

¹⁴⁶ A National Security Strategy of Engagement and Enlargement, 1994, 12.

„sajungininkes“), tikisi JAV pagalbos sprendžiant konfliktus ar iškilusias krizes, todėl JAV, pildydama šį vaidmenį, tampa mediatore.

JAV, kaip mediatorė, veikė ne vienu atveju pasaulyje. Paprastai tokiais atvejais konfliktuojančios pusės priėmė trečios šalies intervenciją ir savanoriškai sutiko su JAV sąlygomis. Kai kada JAV siūlė ekonominę pagalbą, kad paskatintų susitarimus¹⁴⁷. „Mes sustiprinsime JAV ir tarptautinius pajėgumus, kad apsisaugotume nuo konfliktų tarp valstybių“¹⁴⁸. Pavyzdžiui, JAV pabrėžia Rusijos Krymo aneksiją ir tarptautinių normų nesilaikymą, Šiaurės Korėjos provokacijas rytuose ir kitus tarptautinius konfliktus, kurių sprendimo paieškų imasi Jungtinės Valstijos. „Amerikos diplomatija ir lyderystė, remiama stiprios kariuomenės, išlieka esminiu faktoriumi, atgrasančiu tarpvalstybines agresijas ir provokacijas bei patvirtinančiu mūsų saugumo įsipareigojimus sąjungininkams ir partneriams“ (2015, 10 p.). Daugiausiai JAV, kaip mediatorė, veikė būtent laikotarpiu po Šaltojo karo. Mediacija atsiskleidžia ir veikimu tarptautinėse organizacijose, pavyzdžiui, Jungtinių Tautų Organizacijoje, kuri stiprina tarptautinę teisę¹⁴⁹.

JAV, atlikdama mediatorės vaidmenį, gauna nemažai pranašumų. Konfliktų mediacija sumažina įtampas ir skatina stabilumą, kuris atneša taiką ir išplečia prekybinius santykius. Dažniausiai JAV mediacija reikalinga, kai konfliktuojančios pusės neberanda išeičių ar tiesiog pavargsta nuo konflikto. Sėkminga mediacija suformuoja teigiamą pasaulio nuomonę apie JAV, o nesėkmės nereikalauja didelių kaštų¹⁵⁰. 2017 metais D. Trumpo administracijai taikos susitarimas tarp Izraelio ir Palestinos išlieka prioritetu¹⁵¹, o jo užsienio politikos žingsnius šia kryptimi galima stebėti ir dabar.

¹⁴⁷ Amati Etzioni, „Mediation as a World Role for the United States.“ *The Handbook of Interethnic Coexistence*, New York: Continuum Publishing, 1998, 249-262.

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01636609509550159?journalCode=rwaq20> [Žiūrėta 2018 04 20].

¹⁴⁸ National Security Strategy, 2015, 10.

¹⁴⁹ Etzioni, 262.

¹⁵⁰ Ten pat, 262.

¹⁵¹ National Security Strategy of the United States, 2017, 49.

IŠVADOS

Pagrindinis dokumentas, kuriame JAV prezidento administracija išreiškia šalies viziją ir santykius su pasauliu, yra Nacionalinio saugumo strategija. Šiame politiniame dokumente atsispindi brėžiamos užsienio politikos gairės, esminiai šalies interesai, įsipareigojimai ir gynybos galimybės. Analizuojant šį dokumentą, galima pamatyti JAV užsienio politikos kryptį ir galimus veiksmus globaliame kontekste. Svarbiausias JAV užsienio politikos tikslas yra ginti šalies nepriklausomybę, kad Amerika galėtų vesti savo principais ir vertybėmis paremtą politiką bei siekti savo nacionalinių interesų.

Amerikos išskirtinumas yra teoretizuojamas daugumos autorių, kalbant apie galios pasiskirstymą pasaulyje ir šalių vaidmenis tarptautinėje arenoje. JAV, kaip supervalstybės, politiniai sprendimai turi įtakos ne tik pačiai šaliai, bet daugeliui kitų valstybių. Nacionalinio saugumo strategijose šalies interesai ir veiksmai konstruoja JAV vaidmens apibrėžimus. JAV juos kryptingai sieja su savo pažadais ir veikla, todėl daugiausiai strategijose kalbama apie „išorę“, valstybių tarpusavio sąveikas bei globalaus pasaulio matymą. Amerikos interesai linksniuojami tarptautinės tvarkos, globalių vertybių ir kitų valstybių demokratinės raidos kontekste, todėl Jungtinių Valstijų vaidmenų spektras yra itin platus. Kaip apibrėžiama vaidmens teorijoje, valstybės užima tam tikrus vaidmenis globalioje arenoje. Jie priklauso ne tik nuo jų pačių savęs („ego“) suvokimo, bet ir nuo to, kokį vaidmenį jam primeta „kitas“ („alter“) bei kaip pati valstybė save įsivazduoja, lyginant su „kitu“. Tai lemia ir valstybės sprendimus bei elgesį. Šiame darbe naudojama vaidmens sąvoka apibrėžia veikėjo (šio tyrimo atveju – JAV) elgesio ir kitų veikėjų lūkesčių jos elgesiui rinkinį tarptautinėje sistemoje. Vaidmens teorija leidžia analizuoti šalies deklaruojamą požiūrį ir atliekamą elgesį, taip apibrėžiant, kokią įtaką šalis turi pasaulyje ir kokius vaidmenis konstruoja. Paprastai tariant, vaidmens teorija pritaikoma dokumentų turinio analizei, kuri atskleidžia „kito“ lūkesčius subjektui ir jo paties pozicijų rinkinį.

Pagrindinis šio magistro darbo tikslas – išanalizuoti pasikartojančius Jungtinių Amerikos Valstijų vaidmenis Nacionalinio saugumo strategijose laikotarpiu po Šaltojo karo, naudojantis K. J. Holsti aprašytu vaidmenų įvardijimo įrankiu. Išsami dokumentų turinio analizė parodė, kad formuojami vaidmenys yra keli: pasaulio lyderės, pavyzdžio pasauliui, pasaulio policininkės, pasaulio gelbėtojos ir mediatorės. Nesunku pastebėti, kad visi vaidmenys išryškina JAV vienokį ar kitokį autoriteto siekimą ir buvimą globaliame kontekste. Su tuo susijusi ne tik karinė ar ekonominė galia, bet ir kitų šalių pasitikėjimo mandatas. Kaip teigiama vaidmens teorijoje, svarbu ne tik tai, kaip save mato pats subjektas, bet ir kokio elgesio iš vieną ar kitą vaidmenį vaidinančio subjekto tikisi „kitas“. Užimdama,

pavyzdžiui, mediatorės vaidmenį, JAV turi įgavusi kitų šalių pasitikėjimą ir iš jos tikimasi, kad ji gali padėti iškilus tarpusavio konfliktams. Tai ir prisideda prie jos, kaip mediatorės, vaidmens veikimo.

Svarbiausias išanalizuotas JAV valstybės konstruojamas vaidmuo – pasaulio lyderės. Nuo pat vienpolės tarptautinių santykių galios struktūros pradžios (laikotarpis nuo Šaltojo karo pabaigos), kai valdžioje buvo Billas Clintonas iki pat Rugsėjo 11-osios ir Dž. Bušo administracijos valdymo, Nacionalinio saugumo strategijos aiškiai skirtos „išlaikyti JAV dominavimą“. Tai apibūdina pačių Jungtinių Amerikos Valstijų požiūrį į save, kaip pasaulio lyderės statusą turinčią valstybę. Iš esmės tai diktuoja ir jos užsienio politikos prioritetus. Turėdama savo rankosė galią, JAV gali veikti skirtingomis kryptimis, bandydama išpildyti savo nacionalinius interesus ir veikti greta kitų valstybių, konstruodama savo vaidmenis pasaulyje. Tiesa, požiūris į lyderystę visais metais po Šaltojo karo iki dabar buvo kintantis. Pradžioje JAV didžiavosi savo galybe, tačiau patyrusi teroristinį išpuolį ir suvokusi, kad nebeturi vieno konkrečiai įvardijamo priešo, ėmė kiek atsargiau vertinti savo galią. Jau Barackas Obama savo valdymo pradžioje ėmė daugiau kalbėti apie lyderystės pozicijų atgavimą, o ne tolimesnį įtvirtinimą. Tiesa, nuo tada iki dabar JAV NSS vėl akivaizdžiai išlieka JAV, kaip pasaulio lyderės, pozicijos įtvirtinimas.

Neabejotinai ryškiausias JAV, kaip „pasaulio lyderės“, vaidmuo kyla ne tik iš stipriausių karinių pajėgumų, bet ir to, kad Amerikos saugumo interesai prilyginami viso pasaulio žmonių saugumo interesams bei kitiems faktoriams – klestinčiai ekonomikai ar technologiniams pasiekimams. Išlaikydama savo, kaip „pasaulio lyderės“ vaidmenį, JAV gali siekti ne tik nacionalinių interesų įgyvendinimo, bet ir daryti įtaką kitoms valstybėms bei tik dar labiau didinti savo įtaką įvairiose sferose, pavyzdžiui, tarptautinėse organizacijose. „Pavyzdžio pasauliui“ vaidmuo – taip pat pasikartojantis visose analizuotose NSS, o labiausiai tai pabrėžė Barackas Obama. Tiesa, uždimada tokį vaidmenį, JAV sau susikuria dar daugiau papildomų vaidmenų. Būdama sektinu pavyzdžiu, ji tampa ne tik juo, bet ir veikėju, į kurį šalys atsisuka krizės ar nelaimės atveju, nes, kaip teigiama vaidmens teorijoje, „kitas“ priskiria jai išskirtinius vaidmens lūkesčius, kurie nulemia elgesio nustatymą su daugiau ar mažiau apibrėžtomis funkcijomis, pareigomis, teisėmis ir privilegijomis.

Ši analizė parodė, kad, nors JAV save laiko globalia ir pagalbą kitiems suteikiančia jėga, visgi, savo interesus iškelia aukščiau visko. Savo didžiausiu „triumfu“ laikydama pagalbą nestabilioms besivystančioms šalims ir jų tapimą sėkmingomis visuomenėmis, visa tai daro tam, kad galėtų siekti savo interesų. Prižiūrėdama tvarką pasaulyje ir būdama „pasaulio policininke“, JAV tuo pačiu įgyja daugiau valstybių-partnerių ir gauna galimybes su jomis prekiauti ar bendradarbiauti, be to,

palaikydama stabilią tvarką pasaulyje ji užsitikrina ramesnį gyvenimą sau. Savo pajėgumus gelbėti nelaimių ištiktas šalis ir regionus (ir taip išryškindama savo „pasaulio gelbėtojos“ vaidmenį), JAV pateisina savo interesų patenkinimu. Apsaugotame pasaulyje gali saugiai gyventi Amerikos piliečiai, o pati šalis – plėsti įtaką pasaulyje. Lygiai taip pat, atlikdama mediatorės vaidmenį, gauna nemažai pranašumų. Konfliktų mediacija sumažina įtampas ir skatina stabilumą, kuris atneša taiką ir išplečia prekybinius santykius.

Ši analizė išryškino pagrindinius JAV valstybės vaidmenis Nacionalinio saugumo strategijose. Pasitelkiant vaidmens teoriją, tyrimas atskleidė ne tik juos, bet ir Amerikos vaidmenų ir interesų tarpusavio sąveikas. Tai, kaip „kitas“ mato JAV, turi daug įtakos jos elgesiui. Galima daryti išvadą, kad visi išryškinti vaidmens teorijos elementai – vaidmens priskyrimas arba lūkesčiai veikėjo elgesiui, vaidmens suvokimas, vaidmens priskyrimas ir vaidmens atlikimas, suformuoja uždarą JAV vaidmenų ratą. Šiame moksliniame darbe tirti ir tarpusavyje lyginti oficialūs dokumentai. Analizę būtų galima plėsti didesnę dėmesį skiriant ne tik jų tyrimui, bet ir JAV prezidentų retorikai, vaidmenų atskleidimui žiniasklaidoje ar socialiniuose tinkluose, taip įvedant platesnį JAV valstybės vaidmenų pasaulyje kontekstą.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Adigbuo, Richard, „Beyond IR Theories: The Case for National Role Conceptions.“ *Politikon*, 34(1), 2007, 83-97. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/02589340701336286> [Žiūrėta 2018 03 24].
2. Aggestam, Lisbeth, „Role Conceptions and the Politics of Identity in Foreign Policy.“ *Arena Working Papers*, 99(8), 1994. http://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-working-papers/1994-2000/1999/wp99_8.htm [Žiūrėta 2018 03 11].
3. Beneš, Vít, Sebastian Harnisch, „Role theory in symbolic interactionism: Czech Republic, Germany and the EU.“ *Cooperation and Conflict*, 50(1), 146-165. <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0010836714525768> [Žiūrėta 2018 04 30].
4. Beržiūnas, Valentinas, „Lietuvos užsienio politikos formavimo tapatybiniai veiksniai.“ Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, Tarptautinių satykių ir politikos mokslų institutas, 2017.
5. Betts, Richard K., *U.S. National Security Strategy: Lenses and Landmarks*. Woodrow Wilson School for Public and International Affairs, Princeton University, 2005. <http://inbody.net/research/nss/NSS/betts.pdf> [Žiūrėta 2018 03 22].
6. Campbell, David, „The Biopolitics of Security: Oil, Empire, and the Sports Utility Vehicle.“ *The Biopolitics of Security*, 2005, 943-972. https://www.david-campbell.org/wp-content/documents/Biopolitics_of_Security.pdf [Žiūrėta 2017 01 11].
7. Campbell, David, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1998 (Revised edition).
8. Clarke, Michael, Anthony Ricketts, „US grand strategy and national security: the dilemmas of primacy, decline and denial.“ *Australian Journal of International Affairs*, 71(5), 2017. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10357718.2017.1342760> [Žiūrėta 2018 01 14].
9. Doyle, Richard B., „The U.S. National Security Strategy: Policy, Process, Problems.“ *Public Administration Review*, 67(4), 2007. https://www.jstor.org/stable/4624613?seq=1#page_scan_tab_contents [Žiūrėta 2018 04 20].
10. Drew, Dennis M., Donald M. Snow, *Making Strategy: An Introduction to National Security Processes and Problems*. Alabama: Air University Press, 1988.
11. Etzioni, Amati, „Mediation as a World Role for the United States.“ *The Handbook of Interethnic Coexistence*, New York: Continuum Publishing, 1998, 249-262. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01636609509550159?journalCode=rwaq20> [Žiūrėta 2018 04 20].

12. Feaver, Peter, „Five Takeaways From Trump’s National Security Strategy.“ *Foreign Policy*, 2017. <http://foreignpolicy.com/2017/12/18/five-takeaways-from-trumps-national-security-strategy/> [Žiūrėta 2018 04 20].
13. Finnemore, Martha, „Legitimacy, Hypocrisy, and the Social Structure of Unipolarity. Why Being a Unipole Isn’t All It’s Cracked Up to Be.“ *World Politics* 61(1), 2008, 58-85. <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/S0043887109000082> [Žiūrėta 2017 11 10].
14. Goldgeier, Suri, Jeremi Suri, „Revitalizing the U.S. National Security Strategy.“ *The Washington Quarterly*, 38(4), 35-55. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/0163660X.2015.1125828> [Žiūrėta 2018 04 02].
15. Halbfinger, David M., „Shedding Populist Tone, Kerry Starts Move to Middle.“ *New York Times*, 2004. <https://www.nytimes.com/2004/05/08/us/2004-campaign-massachusetts-senator-shedding-populist-tone-kerry-starts-move.html> [Žiūrėta 2018 02 04].
16. Holsti, K. J., „National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy.“ *International Studies Quarterly*, 14(3), 1970, 233-309. <https://www.jstor.org/stable/pdf/3013584.pdf> [Žiūrėta 2018 04 02].
17. Hooker, Richard D., „Understanding U.S. Grand Strategy.“ *Orbis*, 59(3), 2015, 317-330. <https://www.fpri.org/article/2015/07/understanding-u-s-grand-strategy/> [Žiūrėta 2018 03 12].
18. Ikenberry, G. John, Michael Mastanduno, William C. Wolforth, „Introduction. Unipolarity, State Behavior, and Systemic Consequences“. *World Politics* 61, (1) 2008. https://www.jstor.org/stable/40060219?seq=1#page_scan_tab_contents [Žiūrėta 2017 12 15].
19. Jakniūnaitė, Dovilė, „Naujausios tendencijos tarptautinių santykių teorijoje: konstruktyvizmas, postmodernizmas ir virtualizmas.“, *Politologija*, 4(20), 2000, 52-88. <http://www.jakniunaite.lt/wp-content/uploads/2015/06/2000-naujos-teorijos.pdf> [Žiūrėta 2018 04 21].
20. Jentleson, Bruce W., „Strategic Recalibration: Framework for a 21st Century National Security Strategy.“ *The Washington Quarterly*, 37(1), 2014, 115-136. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0163660X.2014.893178> [Žiūrėta 2018 04 21].
21. Jervis, Robert, „Unipolarity. A Structural Perspective.“ *World Politics*, 61(1), 2009, 202. <https://www.jstor.org/stable/40060225> [Žiūrėta 2017 11 01].
22. Joffe, Josef, „Of Hubs, Spokes and Public Goods.“ *The National Interest*, 69, 2002, 17-20. <https://www.belfercenter.org/publication/hubs-spokes-and-public-goods> [Žiūrėta 2018 04 22].

23. Karpavičiūtė, Ieva, „Kaita ir nacionalinė tapatybė užsienio politikos studijose: Lietuvos atvejis.“ Vytauto Didžiojo universitetas, 2013.
24. Klotz, Audie, Cecelia Lynch, *Strategies for Research in Constructivist International Relations*. The United States of America: M. E. Sharpe, 2007.
25. Korb, Lawrence, Caroline Wadhams, „A Critique of the Bush's Administration's National Security Strategy.“ Policy Analysis Brief: The Stanley Foundation, 2006, 1-8. <http://stanleyfdn.org/publications/pab/pab06nss.pdf> [Žiūrėta 2018 04 02].
26. Le Prestre, Phillippe G., „The United States: An Elusive Role Quest after the Cold War.“ Kn. Phillippe G. Le Prestre (sud.), *Role Quests in the Post-Col War Era*. Montreal, Kingston, London, Buffalo: McGill-Queen's University Press, 1997, 65-66.
27. Lemann, Nicholas, „The Next World Order.“ New York: The New Yorker, 2002. <<https://www.newyorker.com/magazine/2002/04/01/the-next-world-order>> [Žiūrėta 2018 01 20].
28. Lombardi, Ben, „The "Bush Doctrine": Anticipatory Self-Defence and the New US National Security Strategy.“ *The International Spectator*, 37(4), 2002, 91-105. <https://www.researchgate.net/publication/232878071_The_bush_doctrine_Anticipatory_self-defence_and_the_new_US_national_security_strategy> [Žiūrėta 2018 03 30].
29. Mastanduno, Michael, „System Maker and Privilege Taker. U.S. Power and the International Political Economy.“ *World Politics*, 2009, 121-154. <https://www.cambridge.org/core/services/aopcambridgecore/content/view/S0043887109000057> [Žiūrėta 2017 11 02].
30. Mearsheimer, John J., „Hearts and Minds.“ *The National Interest*, 69, 2002, 13-16. <http://mearsheimer.uchicago.edu/pdfs/A0030.pdf> [Žiūrėta 2018 04 30].
31. Monten, Jonathan, „The Roots of the Bush Doctrine. Power, Nationalism, and Democracy Promotion in U.S. Strategy.“ *International Security*. The MIT Press, 24(4), 2005. https://www.jstor.org/stable/4137499?seq=1#page_scan_tab_contents [Žiūrėta 2017 11 26].
32. Montgomery, James D., „The Logic of Role Theory: Role Conflict and Stability of the Self-concept.“ *Journal of Mathematical Sociology*, 29, 2005, 33-71. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00222500590889749> [Žiūrėta 2018 03 19].
33. Paulauskas, Kęstutis, *Kieno saugumas? Kuri tapatybė? Kritinės saugumo studijos ir Lietuvos užsienio politika*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2010.
34. Petraitytė, Simona, „Lietuvos akademių bibliotekų vaidmenų konstravimas (diskurso analizė).“ Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2013.

35. Pew Research Center, „America’s global role, U.S. superpower status.“ 2016 <http://www.people-press.org/2016/05/05/1-americas-global-role-u-s-superpower-status/> [Žiūrėta 2018 04 22].
36. Putnam, Robert, „Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two Level Games.“ *International Organizations*, 42(3), 1988, 427-460. <http://www.guillaumenicaise.com/wp-content/uploads/2013/10/Putnam-The-Logic-of-Two-Level-Games.pdf> [Žiūrėta 2018 05 01].
37. Rein, Hampus, „French Foreign and Security Policy Roles under Francois Hollande – A Role Theory Foreign Policy Analysis.“ Bakalauro darbas, Swedish Defence University, 2017.
38. Cox, Michael, Doug Stokes, *US Foreign Policy*. New York: Oxford University Press, 2 leid., 2012.
39. Saunders, Elizabeth N., „Is Trump a Normal Foreign-Policy President?“ 2018. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2018-01-18/trump-normal-foreign-policy-president> [Žiūrėta 2018 02 16].
40. Snyder, Jack, Robert Y. Shapiro, Yaeli Bloch-Elkon, „Free Hand Abroad, Divide and Rule at Home.“ *World Politics*, 61(1), 2009, 1-27. <https://www.jstor.org/stable/40060224> [Žiūrėta 2017 11 11].
41. Stockholm International Peace Research Institute, „Military expenditure by country, in constant (2015) US\$ m., 1988-2016“. Stokholmas, 2017. <https://www.sipri.org/sites/default/files/Milex-constant-2015-USD.pdf> [Žiūrėta 2018 01 13].
42. The White House, „A National Security Strategy For A Global Age.“ Washington, 2001. <http://nssarchive.us/national-security-strategy-2000/> [Žiūrėta 2018 03 10].
43. The White House, „[A National Security Strategy of Engagement and Enlargement](http://nssarchive.us/national-security-strategy-1994/).“ Washington, 1994. <http://nssarchive.us/national-security-strategy-1994/> [Žiūrėta 2018 03 10].
44. The White House, „National Security Strategy.“ Washington, 2010. <http://nssarchive.us/national-security-strategy-2010/> [Žiūrėta 2018 03 10].
45. The White House, „National Security Strategy.“ Washington, 2015. <http://nssarchive.us/national-security-strategy-2015/> [Žiūrėta 2018 03 10].
46. The White House, „The National Security Strategy of the United States of America.“ Washington, 2002. <http://nssarchive.us/national-security-strategy-2002/> [Žiūrėta 2018 03 10].
47. The White House, „The National Security Strategy of the United States of America.“ Washington, 2006. <http://nssarchive.us/national-security-strategy-2006/> [Žiūrėta 2018 03 10].
48. The White House, „The National Security Strategy of the United States of America.“ Washington, 2017. <http://nssarchive.us/national-security-strategy-2017/> [Žiūrėta 2018 03 10].

49. Thies, Cameron G., „Role Theory and Foreign Policy Analysis.“ 2009. <https://www.researchgate.net/publication/228985348_Role_Theory_and_Foreign_Policy> [Žiūrėta 2018 03 29].
50. Thies, Cameron G., Marijke Breuning, „Integrating Foreign Policy Analysis and International Relations through Role Theory.“ *Foreign Policy Analysis*, 8, 2012, 1-4. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1743-8594.2011.00169.x> [Žiūrėta 2018 04 19].
51. Urbelis, Vaidotas, „JAV didžiosios strategijos kaita ir jos pasekmės Lietuvai.“ *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2002*, Vilnius, 2003, 33-66.
52. Valstybinės lietuvių kalbos konsultacijų bankas, <http://www.vlkk.lt/konsultacijos/8232-mediacija-mediatorius> [Žiūrėta 2018 04 30].
53. Voeten, Erik, „Resisting the Lonely Superpower: Responses of States in the United Nations to U.S. Dominance.“ *The Journal of Politics*, 66(3), 2004. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1468-2508.2004.00274.x> [Žiūrėta 2017 12 20].
54. Walt, M. Stephen, „Alliances in a Unipolar World.“ *World Politics*, 61(1), 2009, 86-120.
55. Wehner, Leslie E., Cameron G. Thies, „Role Theory, Narratives, and Interpretation: The Domestic Contestation of Roles.“ *International Studies Review*, 2014 (16), 411-436. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/misr.12149> [Žiūrėta 2018 03 30].
56. Weldes, Jutta, „Constructing National Interests.“ *European Journal of International Relations*, 2(3), 1996, 275-318. <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1354066196002003001> [Žiūrėta 2018 04 22].
57. Wendt, Alexander, „Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics.“, *International Organization*, 46(2), 1992, 391-425. https://www.researchgate.net/profile/Alexander_Wendt3/publication/227392580_Anarchy_is_What_States_Make_of_It_The_Social_Construction_of_Power_Politics/links/5783e3f108ae37d3af6c1303/Anarchy-is-What-States-Make-of-It-The-Social-Construction-of-Power-Politics.pdf [Žiūrėta 2018 03 20].
58. Wendt, Alexander, *Tarptautinės politikos socialinė teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2005.
59. Wohlforth, C. William, „Unipolarity, Status Competition, and Great Power War.“ *World Politics*, 61(1), 2009, 28-57. <https://www.cambridge.org/core/journals/world-politics/article/unipolarity-status-competition-and-great-power-war/3BCD0B8AB97EB360AD84C32658AF6906> [Žiūrėta 2017 12 11].

SUMMARY

This master's thesis – “The Construction of USA Roles in National Security Strategies: Period After the Cold War” – questions what kinds of roles do the USA have in the world. The object of this work is the National Security Strategies of the United States of America after the Cold War. The main purpose of this thesis is to analyze the roles' construction of the US, which are defined in the National Security Strategies. The main tasks were to analyze the role theory of international relations in the context of the US. Another task – to examine roles of the US in the National Security Strategies published after the Cold War. The main analysis was based on the construction of the roles: which of them repeats through the Strategies and how do they change during the years. The main outcome of this work is the definitions of the main roles of the US in the world. This thesis has three main chapters: at first, it gives structured analysis of role theory, then it explains the connection between role and identity through national interests and then it gives an analysis of National Security Strategies.

One must understand, that the analysis of roles in the world begins with the explanation of world order. After the collapse of the USSR the world remained unipolar with one strongest country – the United States of America. It leads to assumption, that the state has exceptional roles in the world.

Foreign policy of a state defines norms, which depends on national identity and the global context – neighboring countries, regions, subregions and global processes. Foreign policy is one of the main practices to construct and reveal the role of a state. Constructivists bring in a definition of an identity to the analysis of international relations. They question how does the identity form and explain one or another process in the international relations. It brings in to discussion the main formulations of identities and how does the interests' discourse form. During the formation of foreign policy the state has to pay attention to its domestic interests and the role in the world. Researchers of role theory highlight a few main conceptions: role assignment or the expectations of a behavior, perception of the role and the role playing. The role indicates the characteristic behavior of the subject, which is expected from an “ego” (in other words, the subject) which has a specific position. In the meantime, position refers to a specific place in the social system.

The main document to define the US' vision of the state and connections with the world is National Security Strategy. This document highlights foreign policy's guidelines, main interests of a state, liabilities and the capacity of the security of the state. The analysis of the NSS provides you with the information about the US foreign policy directions and possible actions in a global context. The

main purpose of the US foreign policy is to defend the independence of the country, so it can lead the world with the principles and values of its own.

The exceptionalism of the US is what theorists define while talking about power distribution and roles in the world. The political decisions of the US have influence on the state itself and, more importantly, the remaining world. The national interests and actions form the roles of the US. The state links it with its promises and actions. That is why in the NSS you can find more about “outside” world, interactions between states and a vision of a global world. The analysis of the NSS reveals five roles of the US in the world: world leader, an example to the world, world policeman, world rescuer and mediator. They were the most repeated roles of the US. It is clear, that all roles of the US highlight its pursuit of authority and being the center of the world. As role theory states, role is not just how an “ego” sees itself, but also the expectations of the “alter” to an “ego”. Being a mediator, the US has not only have the capacity of being one, but also other countries expect her to be one.

Without doubt the salient role of the US is the one as a world leader. It is seen from the military capacity and, most of all, from the fact that interests of the US are equated to the interests of the whole world. Keeping this role the US can reach its national interests’ implementation while having influence on other states. As an “example to the world”, the US creates more roles to itself. This way the US becomes not only it, but also the one that other countries tend to seek for help or authority. As role theory states, “the other” assigns its expectations to the US, this is how the role forms. This analysis revealed that although the US defines itself as a global leader and world policeman, it acts according to the interests of itself. American citizens can be safe in the world, that is guarded. Furthermore, as a mediator, the US gets even more benefits.

This thesis adds to analysis of the US roles a broader view, because it takes a long period of time – almost 40 years. It fills the hole in researchers of the US roles with original names of the roles. The further works could be based on a deeper analysis of roles of the US – how do they apply to the real actions of the state. In other words, does the theory meet the practice.